

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**ВПЛИВ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ НА ПАРТІЙНУ
СИСТЕМУ УКРАЇНИ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 605 групи

Скрипник Діана Георгіївна

Керівник:

кандидат політичних наук,

доцент Молочко П. О.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2022 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2022

Анотація

Локальні політичні проєкти стали постійним учасником місцевої політики у більшості регіонів України. Вони формуються на основі представників місцевої еліти в якості партії одного міста та активізуються під час місцевих виборів, змагаючись за представництво в органах місцевого самоврядування. Результати останніх місцевих виборів в Україні, продемонстрували значний успіх представників регіональних партій на фоні загальнонаціональних, що не може залишитися поза увагою. Тенденція підвищення ролі локальних політичних проєктів породжує низку проблемних запитань: відсутність законодавчої можливості реєстрації партій з регіональним статусом; конкуренція між центральними та регіональними ланками влади; невизначеність наслідків посилення позицій регіональних партійних організацій.

Метою роботи є дослідження специфіки та особливостей діяльності регіональних політичних партій, визначення їх впливу на партійну систему країни, розробка якісних теоретичних рекомендацій для державної регіональної політики щодо діяльності регіональних політичних партій та місцевого самоврядування.

Ключові слова: *партійна система, загальнонаціональні партії, регіональні партії, місцеві вибори, регіоналізація, вибори.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д. Г. Скрипник
(підпис)

Abstract

Local political projects have become a permanent participant in local politics in most regions of Ukraine. They form on the basis of representatives of the local elite as a party of one city and activating during local elections, competing for representation in local self-government bodies. The results of the last local elections in Ukraine demonstrated the significant success of the representatives of the regional parties against the background of the national ones, which cannot be ignored. The tendency to increase the role of local political projects gives rise to a number of problematic questions: lack of legislative possibility to register parties with regional status; competition between central and regional branches of government; the uncertainty of the consequences of strengthening the positions of regional party organizations.

The purpose of the work is to study the specifics and features of the activity of regional political parties, determine their influence on the country's party system, develop qualitative theoretical recommendations for the state regional policy and the activities of regional political parties and local self-government. The qualification work contains the results of own research. The use of ideas, results and texts of scientific research of other authors have a link to the appropriate source.

Key words: *party system, national parties, regional parties, local elections, regionalization, elections.*

_____ Д. Г. Скрипник
(підпис)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Сучасна картина партійної системи України є біполярною з точки зору існування партій на двох рівнях влади: державному та регіональному. Попри те, що українським законодавством не передбачена можливість реєстрації та офіційної діяльності політичних партій з регіональним статусом, все більшого поширення стає феномен «всеукраїнських» партій з чітко окресленою локалізацією, які активізуються виключно під час місцевих виборів у певних регіонах, змагаючись за представництво в органах місцевого самоврядування. Результати останніх місцевих виборів в Україні фіксують переважаючу перемогу локальних партій, які значною мірою відтісняють парламентські політичні сили з порядку денного у регіонах. Збільшення присутності регіональних партій є свідченням регіоналізації партійної системи України, зниження рейтингів парламентських політичних сил та зростання конкуренції між центральним і місцевим рівнями влади.

Таким чином, актуальність теми дослідження детермінована необхідністю більш широкого дослідження регіональних політичних партій, спираючись на результати останніх місцевих виборів 2020 року. Проблеми загострення конкуренції між двома рівнями влади, а також існування партій з зовнішньо-політичними центрами впливу, що становлять сепаратиську загрозу для України, потребують вироблення теоретичної стратегії відновлення балансу між державними та місцевими ланками влади та ліквідації негативних факторів впливу на політичну систему країни.

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ було порушено територіальну цілісність України. Тому після відновлення суверенітету нашої країни, значну роль відіграватиме грамотна регіональна політика, що має забезпечувати діалог на усіх рівнях: між ланками влади та

суспільством задля досягнення цілісності та узгодженості державної влади.

Метою дослідження є дослідження специфіки та особливостей діяльності регіональних політичних партій, визначення їх впливу на партійну систему України, розробка теоретичних стратегічних рекомендацій для державної регіональної політики щодо діяльності регіональних політичних партій та місцевого самоврядування. Для досягнення поставленої мети були визначені такі дослідницькі **завдання**:

- 1) Вивчення основних теоретико-методологічних підходів до вивчення партійних систем;
- 2) Дослідження процесу становлення та діяльності локальних політичних партій в Україні;
- 3) Аналіз результатів місцевих виборів 2020 року та особливостей підтримки партій національного та регіонального рівня;
- 4) Ідентифікація основних конфліктних ліній між державними органами та органами місцевого самоврядування;
- 5) Дослідження проявів сепаратизму серед регіональних політичних партій на прикладі трьох областей (Закарпаття, Херсонщина, Одещина);
- 6) Вироблення теоретичних рекомендацій щодо шляхів врегулювання діяльності локальних політичних проєктів.

Об'єктом дослідження є локальні політичні проєкти в партійній системі України, їх місце, роль та вплив на політико-партійну структуру країни.

Предмет роботи – вплив локальних політичних проєктів на формування партійної системи України.

Методи дослідження.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи методи пізнання, зокрема методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, формально-логічного методу та абстрагування.

Дослідження процесу становлення регіональних політичних партій в Україні було проведено за допомогою історичного та ретроспективного методів.

Компаративіський метод було застосовано для аналізу результатів місцевих виборів 2020 року та порівняння електоральної підтримки регіональних та національних політичних партій.

Аналіз місця та ролі регіональних політичних партій в партійній системі України проводився за допомогою системного методу, а шляхом застосування інституційного методу вдалося дослідити основні нормативно-юридичні аспекти діяльності політичних партій та місцевої політики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- вперше здійснено комплексний аналіз результатів місцевих виборів 2020 року по всіх регіонах України з порівнянням результатів регіональних та національних політичних партій;

- дістала подальший розвиток наукова систематизація результатів місцевих виборів 2020 року;

- обґрунтовано необхідність удосконалення організаційної, інформаційної, законодавчої та структурних складових державної регіональної політики України;

- запропоновано теоретичні рекомендації щодо розв'язання основних проблем у взаємовідносинах між органами місцевого самоврядування та врегулювання діяльності регіональних політичних партій.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається його системно обґрунтованим характером, що базується на

значній кількості наукових доробків, присвячених діяльності політичних партій та регіональній політиці у поєднанні з аналізом політичної практики України. Сформульовані рекомендації можуть бути використані регіональними органами державної виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, а також навчальними закладами при підготовці фахівців за напрямом «Політологія».

Апробація результатів дослідження.

Проблематика дослідження була представлена та обговорювалась в ході XII Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» під час виступу з доповіддю «Питання національної безпеки у програмах політичних партій» (Чернівці, червень 2022 року).

Структура роботи.

Структура магістерської роботи зумовлена поставленою метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи складає 118 сторінок, з них 7 сторінок – додатки, 11 сторінок – список використаних джерел. Обсяг текстової частини роботи складає 100 сторінок.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ	9
1.1. Основні методологічні підходи до вивчення партійних систем.....	9
1.2. Проблема визначення статусу локальних політичних проєктів в Україні.....	19
Висновки до 1-го розділу	26
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ	29
2.1. Зародження та діяльність локальних політичних партій в українських регіонах	29
2.2. Особливості електоральної підтримки партій регіонального рівня (результати парламентських виборів 2019 р. та результати місцевих виборів 2020 р.)	41
Висновки до 2-го розділу	57
РОЗДІЛ 3. КОНФЛІКТНІ СЦЕНАРІЇ МІЖ РЕГІОНАМИ І ЦЕНТРОМ	59
3.1. Регіональний та загальнонаціональний рівні влади: конфліктні лінії	59
3.2. Регіональні партії Закарпаття, Херсонщини та Одещини	65
Висновки до 3-го розділу	76
РОЗДІЛ 4. ПОТЕНЦІЙНІ ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ	78
4.1. Взаємовідносини між місцевими та державними рівнями влади.....	78
4.2. Шляхи інтеграції локальних політичних проєктів в партійну систему України.....	85
Висновки до 4-го розділу	92
ВИСНОВКИ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	94

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102
ДОДАТКИ.....	113

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ

1.1. Основні методологічні підходи до вивчення партійних систем

Вивчення політичних партій та партійних систем як політико-правового та соціального феномену посідає окреме місце сучасній політичній науці та є предметом дослідження такої дисципліни як партологія. Вона вивчає загальні закономірності та механізми виникнення і розвитку, функціонування й структури політичних партій та партійних систем, їхнє місце і роль в суспільно-політичному житті та особливості взаємовідносин з іншими державними та громадськими інститутами. Даний напрямок наукових досліджень має не тільки важливе теоретико-методологічне, а й практичне значення, адже пов'язаний зі становленням конкурентної демократичної плюралістичної партійної системи в країні, перетворенням політичних партій на дієвий механізм здійснення державної влади.

Як і будь-яке дослідження, дослідження політичних партій та партійних систем починається зі звернення до концептуальних підходів до дефініції цього поняття. У політологічній науці існує значна кількість підходів до визначення поняття “партійна система”. Серед основоположних можна виділити:

1) **М. Дюверже** одним із перших почав займатися комплексним вивченням партій та партійних систем та відзначав: “У кожній країні протягом більш-менш тривалого періоду кількість партій, їхня внутрішня структура, ідеологія, відносні розміри, альянси, типи опозиції досягають визначеної стабільності. Цей стабільний ансамбль і утворює систему партій. Для М. Дюверже партійна система є сукупністю відносин між

політичними партіями, що має такі ознаки як: кількість партій, їхні розміри, модель творення коаліцій, географічна локалізація тощо. За критерій класифікації партійних систем дослідник використовував критерій кількості політичних партій, які легально борються за владу [18, с.5].

2) Є. Вятр розглядає партійну систему як сукупність відносин між легально діючими політичними партіями. Ці відносини виявляються в суперництві або в боротьбі за владу. Партійна система, відзначає Є. Вятр, наділена такими специфічними ознаками як: існування політичних партій, оскільки саме вони здійснюють вагомий вплив на реалізацію політичної влади у державі; наявність певним чином упорядкованих на нормативно організованій основі відносин між політичними партіями, зв'язків між ними у боротьбі за владу і контроль за діяльністю владних структур; існування взаємин між політичними партіями та іншими інститутами політичної системи суспільства: встановлення контактів із установами держави, суспільними об'єднаннями та електоратом. Таким чином, партійна система являє собою організований за участю партій спосіб реалізації політичної влади, і є важливим структурним елементом політичної системи суспільства [80, с.24].

3) Г. Каак визначає партійну систему як сукупність політичних сил, які представлені у парламенті чи принаймні прагнуть представництва у ньому згідно з їх кількістю, градацією їх розмірів, структурою і політичними взаєминами [57, с.230].

4) К. Р. Лютер виокремлював три основні елементи партійних систем, на які варто звернути увагу для детального вивчення. Першим елементом є політичні партії як учасники суспільно-політичних процесів. Другою складовою партійної системи є взаємодія політичних партій у різноманітних сферах: виборчій, парламентській, корпоративній, бюрократичній тощо. Третім елементом, що заслуговує вивчення, є

партійна взаємодія, інтеракція на різних рівнях системи: локальному, регіональному, національному [80, с.23].

5) П. Майєр виділив три рівні партійних систем: горизонтальний, вертикальний та функціональний. Горизонтальний рівень визначається такою характеристикою як ступінь сегментації або гетерогенності виборців політичних партій. Вертикальний рівень системи характеризується конкуренцією політичних партій на різних державних рівнях. Функціональний рівень має показати моделі взаємодії партій у різних сферах та різних державних рівнях. На думку П. Майєра, на кожному рівні можливе утворення особливої системи міжпартійної взаємодії [80, с.68].

6) Для Г. Сміта ключовим у партійній системі є міжпартійна взаємодія. При розгляді партійних систем необхідно звернути увагу на дві ознаки. Перша – це кількість двосторонньої партійної інтеракції, взаємозв'язків у системі. Друга – власне якою є взаємодія між партіями, якої форми вона набуває, на яких саме рівнях відбувається [80, с.23].

Хоча розглянуті підходи є досить різноманітними, вони не відповідають на запитання, які саме партії слід відносити до партійних систем. Адже це можуть бути партії, представлені в парламенті, партії, що брали участь у виборах або усі офіційно зареєстровані політичні партії.

Відповідь на це суттєве питання можна знайти в праці Дж. Сарторі «Порівняльна конституційна інженерія», де автор пропонує декілька правил, за якими партія, на його думку, стає частиною партійної системи.

1.Правило. Партію меншості варто враховувати, якщо вона вбачає своє призначення в тому, щоб через деякий час стати одним із союзників урядової більшості.

2.Правило. Партію вважають значимою, якщо її існування чи поява впливає на тактику партійної конкуренції [36, с.44].

Дж. Сарторі зазначає, що його критерії показують системну важливість партій. Таким чином, суто кількісно, враховуючи мінімальну похибку, можна констатувати, що під партійною системою слід розуміти сукупність парламентських партій. У випадках, які потребують більшої точності, до партійної системи відносять і деякі інші партії, які, наприклад, регулярно беруть участь у виборчій кампанії і мають потенційну можливість отримати депутатські мандати. Якщо аналізується електоральна політика, досліджуються всі партії, які беруть участь у виборах [36, с.45].

Та оскільки наше дослідження не буде обмежуватися суто парламентськими партіями, до партійної системи також можна віднести партії, які: репрезентують суспільну проблематику та користуються електоральною підтримкою; беруть участь у партійній конкуренції, дотримуючись політико-правових норм; здобувають представництво та функціонують у державних та місцевих органах влади.

Існування значної кількості різних партійних систем потребує їх класифікації. Для класифікації партійних систем використовують кількісний і якісний критерії. Кількісний критерій вказує на те, скільки партій реально борються за владу або впливають на неї. При якісній характеристиці партійної системи увага акцентується на формах взаємодії між партіями та на способах формування ними урядів. Якісні характеристики враховують, скільки партій беруть реальну участь у політичній боротьбі і формуванні інститутів державної влади [36, с.47].

Перша відома типологізація партійних систем була запропонована М. Дюверже. Головним критерієм типологізації в його теорії виступала саме кількість існуючих в парламенті партій. Класичний для політичної науки розподіл партійних систем за Дюверже виглядає наступним чином:

- *Однопартійна система.* Характеризується однією вагомою партією в парламенті, яка повністю детермінує політичний курс держави.

Подібна система притаманна країнам з недемократичними (авторитарними або тоталітарними) політичними режимами, однак наділена значним мобілізаційним потенціалом.

- *Двопартійна система.* Характеризується співіснуванням в парламенті двох вагомих партій, які визначають державний курс одночасно або по чергово. Притаманні країнам із демократичним, а також недемократичним режимом. Така система характеризується стійкістю уряду, здатністю підтримувати ефективну роботу в парламенті, зокрема в плані прийняття законів та виключає ризик поляризації системи. Однак система є досить обмеженою з точки зору електорального вибору.

- *Багатопартійна система.* Характеризується співіснуванням в парламенті понад двох партій, однак жодна з яких не наділена самостійністю у визначенні курсу держави та є найменш стабільною системою. Таку систему Дюверже розділяє на трипартійні, чотирипартійні та поліпартійні. До переваг багатопартійності Дюверже відносить можливість ширшої репрезентації різноманітних суспільних інтересів та збалансованість системи за рахунок наявності різних партій, а до недоліків - компромісний характер урядових програм, відносна більшість партії-переможниці та як наслідок нижча стабільність уряду [36, с.47].

Отже, М. Дюверже класифікує партійні системи та основні кількісного критерія та у кожному типі системи виділяє функціональні переваги та недоліки.

Французький дослідник Ж. Блондель ускладнив класифікацію, ввівши ще один кількісний показник – кількість голосів, які отримує партія на парламентських виборах. Виходячи з даних критеріїв, він виокремлює наступні типи партійних систем:

– *Однопартійна система* існує там, де одна партія регулярно набирає понад 65% голосів виборців;

– *Двопартійна система* утворюється тоді, коли дві найбільш впливові партії отримують понад 75% голосів;

– *Багатопартійна система* існує тоді, коли дві найбільш впливові партії набирають менше 75% голосів [36, с.48].

Найбільш поширеною типологією партійних систем є типологія Дж. Сарторі. Він запропонував до кількісних додати два якісні критерії: поляризацію і фрагментацію. Поляризація – це групування двох і більше схожих за ідеологією партій. Фрагментація – це розподіл партіями на окремі партії і полюси. У порівнянні з типологією М. Дюверже, Дж. Сарторі робить три нововведення. По-перше, вчений по-іншому виокремив критерій однопартійних систем. По-друге, за іншими критеріями класифікував багатопартійні системи. По-третє, в кінцевому вигляді він запропонував семичленну класифікацію партійних систем [36, с.48].

1. *Однопартійна система*, за якої основну управлінську роль відіграє одна партія, характерна авторитарним і тоталітарним режимам. Керуюча роль такої партії може набувати конституційного закріплення, через що партійний апарат зрощується з державним, а будь-яка опозиція зазнає утисків.

2. *Гегемоністська система* складається з декількох політичних партій, одна з яких перебуває у панівному становищі. Такій системі властива відсутність реальної партійної конкуренції та визнання домінуючої ролі правлячої партії іншими політичними силами, що наділені лише організаційною автономією.

3. *Система з домінуючою партією*. Також передбачає існування кількох партій, одна з яких тривалий час здобуває перемогу на виборах та формує уряд. Система характеризується демократичним політичним режимом, стабільністю однопартійного урядування та низькою ефективністю опозиції.

4. Двопартійна система. Характеризується біпартизмом: демократичний режим; наявність декількох політичних партій, дві з яких є найпріоритетнішими; одна з двох партій, що перемогла на виборах, формує уряд; друга партія, яка програла вибори виступає в ролі опозиції та має вагомую роль.

5. Партійна система поміркованого плюралізму. Ознаки: існування багатьох політичних партій; представництво в парламенті лише кількох партій; репрезентація в уряді деяких із представлених у парламенті партій; відсутність позасистемної опозиції; демократичний політичний режим. У цій системі домінують доцентрові тенденції, внаслідок чого головний напрям конкуренції розміщується на відрізку “лівоцентризм - правоцентризм”.

6. Партійна система крайнього плюралізму. Характеризується наявністю антисистемних партій; існуванням двосторонньої опозиції; центристське положення однієї або групи партій; високий рівень ідеологічної поляризації між партіями системи. Подібна система найчастіше зустрічається у нестабільних, перехідних державах та є індикатором кризи у суспільстві.

7. Атомізована система. Для цього типу партійної системи характерними є: демократичний або авторитарний політичний режим; незначна впливовість партій; присутність серед опозиційних партій позасистемних; формування уряду на позапартійній основі [36, с.48-50].

Важливим напрямом дослідження політичних партій і партійних систем є емпіричні методи дослідження. В поєднанні з теоретичними напрацюваннями емпіричні дослідження є особливо корисними для оцінки ефективності виборчої системи та її впливу на партійну систему, визначення ефективного числа партій, вимірювання територіального розподілу електоральних уподобань та інших параметрів.

В контексті нашого дослідження впливу локальних політичних партій на партійну систему країни найбільш релевантним є аналіз рівномірності територіального розподілу голосів виборців.

Для аналізу рівномірності територіального розподілу голосів виборців за різні політичні сили використовують такі показники як: індекс територіального покриття (ІТП), індекс варіації (середнє абсолютне відхилення), індекс націоналізації політичних партій і партійних систем

Г. Голосова та аналогічні індекси Джонса – Майнверінга [42, с.77].

В розумінні поняття “націоналізація партійної системи” виходимо з визначення М. Джонса та С. Мейнверінга: «націоналізація партійної системи - це явище, коли частка отриманих голосів виборців провідних партій майже однакова у всіх адміністративно-територіальних одиницях країни (PSNS – Party system nationalization score)» [42, с.77]. Фактично це означає явище, коли голоси за будь-яку з партій не концентруються лише в одному регіоні. Отже, згідно теорії високо націоналізовані партії на виборах здобувають порівняно рівномірну кількість голосів в усіх регіонах країни. В протилежному випадку, якщо партії здобувають електоральну підтримку лише в окремих регіонах (PNS – Party nationalization score), вони визначаються слабо націоналізованими.

Коефіцієнти PSNS та PNS варіюються від 0 до 1: чим вони ближче до 1, тим рівніше розподіляються частки голосів виборців, тобто це свідчить про більший рівень націоналізації партійної системи (партії). І, навпаки, чим показники ближче до 0, тим менш націоналізованою є партійна система [42, с.78].

Ще одним інструментом вимірювання партійної націоналізації є індекс територіального покриття (ІТП). Цей індекс розраховується як відсоток округів, у якому партія висунула своїх кандидатів від загальної кількості округів [42, с.77].

Відповідно загальнонаціональними можна вважати партії, які висувають кандидатів в усіх виборчих округах. Тоді як регіональні партії свідомо концентрують увагу на певних територіях або не здатні висунути своїх кандидатів за браком ресурсів [42, с.80].

Важливо відзначити ще один спосіб вимірювання територіальної рівномірності голосування, що базується на аналізі регіональних відхилень результатів кожної партії від загальнонаціонального результату. Індекс варіації, або середнє абсолютне відхилення, є сумою від загальнонаціонального показника для всіх регіонів (без врахування знаку таких відхилень) і визначається для кожної партії окремо. Сума ділиться на кількість регіонів. У одній із версій обрахунку індексу варіації сума ділиться на 2.

Процес націоналізації партійної системи перебуває у взаємозв'язку з явищем регіоналізації, яке виступає певною антитезою до першого поняття. Дослідження націоналізації/регіоналізації партійної системи включає виокремлення найбільш типових і девіантних регіонів. Типові регіони голосують як країна в цілому, являючи собою її зменшену копію, і, скоріш за все, дають точну копію характерних для країни розмежувань.

Виокремлення девіантних регіонів дозволяє виявити території, які демонструють найбільші відхилення. Деякі з таких територій можуть бути слабо інтегрованими в політичний простір країни і бути джерелом сепаратистських настроїв.

Виокремлення типових/девіантних регіонів за результатами електоральної підтримки політичних сил на парламентських виборах можна зробити за результатами розрахунку такого показника як евклідова відстань. Відповідно до формули, евклідова відстань представляє собою квадратний корінь із суми квадратів різниць між голосуванням за кожну партію в конкретному регіоні і її загальнонаціональним результатом, яка

ділиться на кількість регіонів. Низьке значення евклідової відстані вказує на типові регіони, високе - на девіантні [42, с.78].

Базуючись на розрахунках індексів націоналізації партійної системи та територіального покриття Р. Манайло-Приходько та Ю. Остапець вважають, що регіональна структура партійної системи України включає такі складові:

- 1) загальнонаціональні парламентські політичні партії, які на виборах подолали виборчий бар'єр і мають високий індекс націоналізації;
- 2) регіоналізовані парламентські партії, які мають середній рівень індекса націоналізації;
- 3) загальнонаціональні непарламентські партії, які отримали на виборах у ВР України не менше 1% голосів виборців;
- 4) регіональні політичні партії, які представлені в обласних і районних радах кількох областей;
- 5) субрегіональні партії: а) політичні партії одного/ декількох одномандатних виборчих округів; локальні партії, які ситуативно використовують місцеві політики для забезпечення електоральної підтримки на виборах в органи місцевого самоврядування [42, с.93].

В результаті дослідники приходять до висновку, що регіональна структура української партійної системи є складною та має різномірне партійне покриття.

Утворення регіональних партій є похідним від процесу націоналізації. Дослідники націоналізації вважають регіональними партії, які беруть участь у виборах лише на окремих територіях і, відповідно, мають порівняно невелике територіальне покриття. Другий важливий критерій, що визначає належність партій до категорії регіональних – існування партикуляристської ідеології. У широкому значенні партикуляризм становить собою обстоювання окремими соціальними, етнічними, релігійними групами у державі особистих інтересів, на

противагу інтересам всього співтовариства або держави загалом. У вужчому значенні цей термін використовують для позначення політичної тенденції окремих регіонів держави до самостійного політичного життя [36, с.121].

Партії, які лише базуються у тих чи інших регіонах внаслідок свого походження (не маючи ознак партикуляристської ідеології) або, з огляду на їхню недостатню та фрагментовану підтримку, називають регіоналізованими.

На думку С. Ліпсета і С. Роккана зміцнення регіональних партій є наслідком одного з найважливіших розмежувань (кліважів) у суспільстві між центром і периферією, а також етнополітичного і соціального поділу. Таким чином, територіальна основа формування і функціонування політичних партій дає нам можливість ідентифікувати регіональні партії як такі, що покликані захищати інтереси конкретної, зазвичай периферійної, території [36, с.119].

1.2. Проблема визначення статусу локальних політичних проєктів в Україні

Політичний процес є багаторівневим явищем, який традиційно розділяють на: національний, регіональний та наднаціональний рівні. У дослідженні партійної системи України, на нашу думку, доцільно розділяти її на національний та регіональний рівень. З огляду на такий поділ до національних відносимо політичні партії, діяльність яких поширюється на всю територію країни, програмно партії обстоюють загальнодержавну проблематику, беруть участь у парламентських та місцевих виборах, змагаючись за електоральні симпатії по всій території країни. До регіональних відносимо політичні партії, що найбільше активізуються у період проведення місцевих виборів, у своїй діяльності фокусуються на місцевій проблематиці певного регіону чи області; репрезентують інтереси регіональних груп, користуються

фрагментованою територіальною підтримкою; не претендують на представництво у Верховній Раді, натомість - націлені на представництво в місцевих, обласних чи районних радах. Також до числа регіональних відносимо партії, які раніше могли брати участь у національних політичних процесах, однак перенесли свою активність на регіональний рівень.

Звертаючись до наукової літератури, різноманітні джерела не обмежуються лише одним терміном «регіональні партії», пропонуючи різні назви партій, діяльність яких є виключно локалізованою та сконцентрованою у певному регіоні, зокрема: в працях Р. Туровського та Д. Баканті знаходимо найменування «регіоналістські», «етнорегіоналістські», «регіональні» та «етнорегіональні партії»; у дослідника Дж. Ерка – «субнаціональні» партії; Д. Горовітц виділив «етнічні партії»; Л. Девінтер – «автономістські», Дж. Соренс «сецесіоністські» та ін [36, с.122].

Досліджуючи феномен регіональних партій, Л. Девінтер наголошує на відмінностях між регіональною і регіоналістською партією. На думку дослідника, ключовим критерієм, що вирізняє регіоналістські партії є вимога «політичної реорганізації існуючої в державі структури влади на користь регіонів шляхом надання їм права на самоврядування». Тоді як особливістю регіональних партій є певна територіальна обмеженість їх діяльності та електоральної підтримки (рівень націоналізації партії). Синонімічними до регіональної партії можуть бути поняття «субнаціональна партія», «периферійна партія», «локальна партія», «позапарламентська партія». Таким чином, регіональна партія не завжди є регіоналістською, тоді як регіоналістська партія зазвичай є регіональною. Тому прийнято вважати, що регіоналістські партії – найпоширеніший підтип регіональних партій [36, с.122].

Підсумовуючи, під поняттям «регіоналістська партія» слід розуміти політичні партії, які не лише діють на певній території, а виступають за зміну прав цієї території відносно центру, зокрема ті, що виступають за незалежність власних територій у складі існуючих держав. А «регіональні партії» - це політичні партії, діяльність яких поширюється на територію всієї країни, однак електоральне ядро сконцентроване у певних регіонах. Основна функція регіональних партій полягає в мобілізації на основні територіальної ідентичності.

У статті «Вплив національних та «регіональних» партій на структурування партійної системи України: на прикладі Чернівецької області» Молочко П. застосовує термін «регіональні» політичні партії до тих політичних партій, які, хоч і формально, зареєстровані згідно чинного законодавства, проте очевидним є те, що їхня діяльність відбувається в межах виключно окремого регіону. Саме ознака поширення діяльності політичної партії є підставою для фактичного їхнього визнання як регіональних, адже вимога щодо загальнонаціональної програми суспільного розвитку стає для них суто формальною [37, с.79].

Зокрема дослідник наголошує на існування кількарівневої партійної системи з огляду на наявність політичних партій з різних масштабам підтримки в межах країни, серед них виділено: національні партії, національні партії, обмеженого державного впливу та «регіональні» політичні партії. До партій національного рівня Молочко П. відносить ті політичні партії, які мають представництво у парламенті, а також ті, які за результатами місцевих виборів представництво у абсолютній більшості областей України. До партій обмеженого державного впливу - партії, які отримали незначне представництво у місцевих органах влади і до того ж, таке представництво обмежене декількома регіонами. «Регіональними» політичними партіями пропонується вважати такі партії, які отримали більшість свого представництва в межах одного регіону і не мають

перспектив його розширення за межами відповідного регіону у майбутньому [37, с.79].

У статті «Регіональний вимір електорального процесу: концептуальні засади дослідження» Р. Туровський, описуючи методологію дослідження регіональних електоральних процесів, дає характеристику сутності регіональних політичних партій. При чому партії з яскраво вираженою регіональною підтримкою, на його думку, не обов'язково підпадають під чітке визначення регіональної партії. До останніх належать лише партії, які захищають саме регіональні інтереси в умовах добре вираженої регіональної ідентичності, яка не має етноконфесійної основи. Це – ідеальний тип регіональної партії. Однак більш поширеним є проміжний тип, коли партії мають яскраво виражену регіональну підтримку, але висловлюють інтереси етнокультурних груп (етнорегіональні партії) чи інтереси домінуючих на цій території соціальних груп (соціально-регіональні партії). Ідеально типові загальнонаціональні партії, на його думку, повинні мати відносно однакову підтримку в більшості регіонів і опиратися на екстериторіальну за походженням, підтримку соціальних груп [36, с.123-124].

Дослідниця Р. Ю. Манайло-Приходько до регіональних відносить не просто партії, які діють на певній території, а ті, що виступають за зміну прав цієї території щодо центру. Авторка відзначає, що регіональні партії є особливим типом партій, які покликані представляти в органах влади консолідовані регіональні інтереси [35, с.122].

Р. В. Фросіняк до регіональних партій відносить позапарламентські політичні сили, які представлені на обмеженій території від однієї громади до кількох областей. Автор вважає, що формують регіональні партії здебільшого певні групи місцевих політичних і бізнесових груп, які сформувалися навколо потужних місцевих лідерів (здебільшого діючих міських голів). Ще однією особливістю таких партій Фросіняк виділяє

тяжіння до місцевої проблематики та уникання загальнодержавного політичного дискурсу [66, с.2].

О. Г. Тіт вважає, що локальні партії можна розглядати не тільки як формування за територіальним принципом, але й часовим проміжком, чи розмахом/спрямуванням/масштабом дії або локальним у сенсі досягнення певної локальної мети, або як підтримки/піару окремої людини. Дослідник підкреслив, що локальність цих політичних проєктів полягає не тільки в їх приналежності до певного регіону, а й в тому, що вони можуть створюватись для просування певної людини, ідеї, отримання впливу на громадськість [62, с.133]

Розглянувши основні теоретичні підходи до визначення сутності поняття «регіональні політичні партії» у зарубіжній та вітчизняній політичній науці, перейдемо до розгляду цього феномену у політичній практиці.

Законодавство більшості країн Європейського Союзу, зокрема: Австрії, Греції, Іспанії, Італії, Люксембургу, Мальти, Фінляндії, Франції розмежовує національні і регіональні партії, дозволяючи їх функціонування на обох рівнях.

Іншою більш суперечливою є ситуація в Україні. Одні з перших регіональних політичних проєктів почали поставати ще під час виборчої кампанії 2006 р. Відповідно до виборчого законодавства тоді дозволялося створювати регіональні партійні блоки на підтримку рейтингових кандидатів. Такими були: «Блок Черновецького» (м. Київ), блок «Наша Одеса» на підтримку Е. Гурвіца, «Громадянський Блок «Миколаїв за Володимира Чайку», блок «Закарпатський майдан П. Чучки» та інші [36, с. 244]

Виходячи зі специфіки найменувань перелічених партій, можна констатувати, що локальні політичні проєкти названого періоду створювалися або кандидатами на посаду міського голови з метою

формування власних фракцій у місцевих радах та задля конкурування з іншими загальноукраїнським партіями або іншими політиками місцевого рівня з метою розширення або збереження впливу на діяльність органів місцевого самоврядування в межах певного регіону [36, с. 245].

З подальшою зміною виборчих циклів зростає кількість локальних політичних проєктів, які продовжували користуватись підтримкою у “своїх” регіонах. Починаючи з місцевих виборів 2015 року, дедалі частіше політичні партії відкрито декларували свою регіональність. Крім іменних партій, поширених на виборах 2006 року, з'являються партії, для самопрезентації яких було характерне закріплення в назві прив'язки політичної сили до конкретного регіону. Так унаслідок перейменування партії Всеукраїнське об'єднання «Сила єдності» (zareєстрована у 2015 році) постала партія «Херсонці». Інша політична партія «За Європейську Україну» (zareєстрована у тому ж році) після перейменування стала партією «Патріоти Волині».

Досліджуючи регіональний вимір партійної системи України, Юрій Остапець до причин виникнення регіональних партій відносить: регіональний поділ України на Захід - Схід; етномовне розмежування та компактне проживання національних меншин на певній території; розмежування у часі проведення місцевих і парламентських виборів; нормативно правова основа діяльності політичних партій; реформу з децентралізації влади і утворення об'єднаних територіальних громад; прагнення регіональної еліти зберегти вплив і контроль над місцевими ресурсами; отримання користі центральним офісом партії за надання автономії регіональним партійним структурам; кращу обізнаність локальних партійних структур з місцевими проблемами та шляхами їх вирішення [41, с.12].

Отже, досвід виборчих кампаній в Україні свідчить про становлення регіонального рівня в структурі партійної системи країни.

Ключовою проблемою в питанні визначення статусу локальних політичних партій в Україні є відсутність законодавчої можливості реєстрації та функціонування даного виду партій. Звертаючись до Конституції, Україна є унітарною державою, територіальний устрій якої ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, економічних і культурних традицій [31].

Відповідно до цієї парадигми конституція виділяє національний рівень управління зі своїми інститутами влади та рівень місцевого самоврядування, яке має здійснюватися територіальними громадами в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Визначальним в даному питанні є ст. 3 Закону “Про політичні партії в Україні”, згідно якого в Україні можуть створюватися партії лише із загальнонаціональним статусом [24]. Отже, українське законодавство не передбачає можливості реєстрації та діяльності партій із регіональним статусом. Не дивлячись на законодавчі норми, де-факто регіональні партії, що фокусуються суто на локальній проблематиці або ж відкрито декларують регіональну привязку, де-юре поширюють свою діяльність на всю територію країни.

Ці норми були критично оцінені Венеціанською комісією, яка наголосила в Кодексі належної практики у сфері політичних партій на тому, що державні органи не повинні обмежувати право утворення політичних партій як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. На думку експертів Венеціанської комісії, громадяни мають право об’єднуватися в групи, обмежуючи сферу своєї діяльності до

регіонального або місцевого рівнів та до місцевих і регіональних виборів. А відповідне положення в українському законодавстві на їх думку є «юридичною перешкодою на шляху до утворення партій, які зосереджували б свою діяльність на питаннях регіонального значення» [4, с.79-80].

Хоча в Україні ряд політиків виступили з ініціативою створення легального інституту регіональних політичних партій, які могли б брати участь тільки у місцевих виборах. Але ця ідея широкої підтримки не знайшла.

Таким чином, формування та діяльність політичних партій в Україні у відповідності до Конституції та Закону «Про політичні партії в Україні» відбувається виключно на загальнодержавному рівні. І хоча прямої заборони на створення регіональних політичних партій не існує, проте у відповідності до статті 3 закону України «Про політичні партії в Україні» політичні партії в Україні створюються і діють тільки з всеукраїнським статусом. Водночас політична практика засвідчує, що попри законодавчі обмеження, все частіше виникають «регіональні» політичні партії з формальним всеукраїнським статусом. [37, с.78].

Висновки до 1-го розділу

Резюмуючи думки різних науковців, партійну систему можна визначити як - сукупність зв'язків, відносин та механізмів взаємодії між політичними партіями, які перебувають в стані суперництва чи співробітництва за право на реалізацію влади та беруть участь в політичній діяльності з приводу формування законодавчих і виконавчих структур влади. Функціонування партійної системи здійснюється на різних рівнях управління, основними з яких є національний та локальний (місцевий рівень). Конкретизуючи структуру партійної системи, до неї відносимо: політичні партії, що репрезентують суспільну проблематику та користуються електоральною підтримкою; беруть участь у партійній

конкуренції, дотримуючись політико-правових норм; здобувають представництво та функціонують у державних та місцевих органах влади.

Існування великої кількості різних партійних систем потребує їх класифікації. Для класифікації партійних систем використовують кількісний і якісний критерії. Кількісний критерій вказує на число партій, що перебувають в стані боротьби за владу або мають на неї реальний вплив. При якісній характеристиці партійної системи увага акцентується на формах взаємодії між партіями та на способах формування ними урядів. Перша відома типологізація партійних систем була запропонована М. Дюверже. Головним критерієм типологізації в теорії Дюверже виступала саме кількість існуючих в парламенті партій. Французький дослідник Ж. Блондель ускладнив класифікацію, ввівши ще один кількісний показник – кількість голосів, які отримує партія на парламентських виборах. Найбільш поширеною типологією партійних систем є типологія Дж. Сарторі. В своїй класифікації дослідник запропонував до кількісних додати два якісні критерії: поляризацію і фрагментацію, також пропонує по-іншому виокремлювати критерії однопартійних і багатопартійних систем та кінцевому вигляді формулює семичленну класифікацію партійних систем.

В поєднанні з теоретичними напрацюваннями важливим напрямом дослідження політичних партій і партійних систем є емпіричні методи дослідження. В контексті дослідження локальних політичних проєктів доцільно застосувати метод аналізу рівномірності територіального розподілу голосів виборців, що базується на таких показниках: індекс територіального покриття (ІТП), індекс варіації (середнє абсолютне відхилення), індекс націоналізації політичних партій і партійних систем. Сутність процесу націоналізації полягає в територіальній гомогенізації електоральної поведінки виборців, що проявляється у відносно рівномірному розподілі голосів за партії в усіх адміністративно-

територіальних одиницях країни. Процес націоналізації партійної системи розглядається в тісному взаємозв'язку з процесом регіоналізації та функціонуванням регіональних політичних партій. процесом регіоналізації. Дослідники націоналізації вважають регіональними партії, які беруть участь у виборах лише на окремих територіях і, відповідно, мають порівняно невелике територіальне покриття. регіональна структура української партійної системи є складною та має різномірне партійне покриття. Дослідження націоналізації/регіоналізації партійної системи включає виокремлення найбільш типових і девіантних регіонів, які демонструють суттєві відхилення у результатах голосування в порівнянні з показниками більшості регіонів країни.

Функціонування партійної системи здійснюється на двох рівнях: національному та регіональному. З огляду на такий поділ до національних партій відносимо політичні партії, діяльність яких поширюється на всю територію країни, під час парламентських виборів такі партії беруть участь у виборчих перегонах, змагаючись за представництво у Верховній Раді України. А до регіональних - партії, що користуються фрагментованою територіальною підтримкою; у своїй діяльності фокусуються на місцевій проблематиці певного регіону чи області; націлені на представництво в місцевих та обласних радах.

Більшість дослідників дотримуються позиції, що регіональними є ті політичні партії, котрі мають фрагментовану територіальну підтримку, основний інтерес для таких партій становить місцева проблематика, значно менше уваги вони приділяють загальнодержавним питанням.

Регіональні партії в Україні є явищем, яке почало активно розвиватись в країні, починаючи з 2006 року. За своєю сутністю регіональними є ті політичні партії, котрі мають фрагментовану територіальну підтримку, основний інтерес для таких партій становить місцева проблематика. Процеси розбудови системи регіональних партій

демонструють подальшу «партизацію» місцевих виборів та зростання кількості локальних партійних проєктів, які за формальними ознаками є загальнонаціональними, однак їх швидше можна охарактеризувати як регіональні. Тому визначення статусу локальних партій в Україні породжує значні юридичні дискусії. Тим не менш неможливо ігнорувати факт поширення, активної діяльності та електроальної підтримки регіональних політичних партій. Адже, стрімке поширення регіональних партій в Україні з позитивної точки зору може сприяти підвищенню самостійності місцевих еліт, які виступають рупорами місцевих громад, а з негативної - створювати ризик монопольного володіння владою місцевими бізнес-елітами, поширення сепаратизму та антиукраїнської ідеології.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Зародження та діяльність локальних політичних партій в українських регіонах

Для розуміння природи регіональних партій, їх особливостей та потенціалу, який вони несуть для держави, досліднику цього питання важливо звернутися до витоків виникнення регіональних партій.

Регіональні партії мають різну генезу, географію, рівень впливу та електорат. Загальними чинниками появи таких партій виступають історичні передумови, яскраво виражений регіональний інтерес (наприклад, збереження певного етносу або соціально-економічний інтерес регіону), розвинена та активно налаштована регіональна еліта. [34, с.1]

Поширена причина піднесення локальних політичних проєктів, на тлі якої в Україні активно діють регіональні партії - це ускладнені відносини між центром і певним регіоном, традиційна слабкість загальнонаціональних політичних партій в частині партійного будівництва

на регіональному рівні. Такі партії нерідко виникають в регіонах, вимоги або потреби яких центральна влада або ігнорує, або зволікає з процесом прийняття рішень, спрямованих на їх задоволення.

В рамках нашого дослідження необхідно виокремити аналіз історіографії появи та розвитку регіональних політичних партій, здійснений М. Кармазіною. У своєму дослідженні авторка запропонувала власну періодизацію становлення регіональних партій в Україні та розглянула процес їх формування і функціонування з моменту здобуття Україною незалежності до 2014 року.

1. Перший період охоплював 1991-1997 рр.

Першими своєрідними осередками регіональних партій в Україні стали три регіони: АР Крим, Донбас та Дніпропетровщина.

Станом на у 1992 - 1993 рр. в Криму постало щонайменше сім партійних утворень, самопозиціонування яких свідчило про їхній регіональний статус.

Зокрема, восени 1992 р. постала Партія економічного відродження Криму. ПЕВК метою своєї діяльності проголошувала: розбудову політичної системи та регіонального політичного режиму республіки, наголошувала на необхідності творення парламентської правової держави, пріоритеті економічних свобод, становлення суспільства з багатопартійною політичною системою.

Однак внутрішньопартійні процеси, а також численні емпіричні дані, що свого часу були опубліковані в газеті ГУ МВС України в АРК «С места происшествия» засвідчили, що партія виступала сполучною ланкою між кримською владою і злочинним світом. Партія сповідувала приховані амбіції стати єдиним «господарем» Криму та «не підпорядковуватись державі, а стати державою» [29, с.3-14].

Також регіональні інтереси представляли такі політичні сили, як Республіканська партія Криму, Кримська партія соціальних гарантій та

Русская партия Крыма. Остання відкрито демонструвала сепаратистські наміри, у своїй програмі, зокрема у положенні про здобуття для Криму «самостійного державно-політичного статусу» [29, с.3-14].

Місцеві вибори 1995 року пролили світло на числені підробки документів, декларацій про доходи, підкупи виборців та інші махінації, завдяки яким до місцевої влади потрапило 44 особи, різною мірою пов'язаних з кримінальними структурами. Фактично в ході виборів відбулось зрощення криміналітету й офіційної влади, що призвело до формування специфічного регіонального політичного режиму. Представники влади, які здобули владу за результатами виборів отримували не лише можливість управляти регіоном на свій розсуд, але й доступ до бюджетних коштів та їх використання в особистих інтересах.

Однак, в квітні 1996 р. діяльність усіх кримських партій було припинено. Президент України Л. Кучма підписав Указ «Про зупинення дії Закону Автономної Республіки Крим «Про об'єднання громадян» від 22 квітня 1993 р. як такого, що «не відповідає Конституції та законам України», оскільки він надавав право утворювати загальнокримські політичні партії. Такі норми суперечили Закону України від 16 червня 1992 р. № 2460-XII «Про об'єднання громадян», яким було встановлено, що політичні партії в Україні могли утворюватися і діяти тільки зі всеукраїнським статусом [29, с.3-14].

Підсумовуючи, М. Кармазіна визначила, що більшість кримських партій були частинами механізму, що поєднував формальні (державні) і неформальні (часто – кримінальні) інститути, кількість яких примножувалася, хоча час їхнього існування не відзначався тривалістю.

Регіональні партії Донеччини на відміну від кримських проявляли яскраво виражену підтримку проросійської ідеології.

Так на початку 1990-х років поширення набували такі рухи й громадські організації, як «Интердвижение Донбасса» та «Движение за

возрождение Донбасса». Дослідники «движения» відзначали, що воно позиціонувало себе як своєрідну «анти-Україну», користуючись наративами про штучний характер української нації, її культури і мови, як інспірованого «закордоном» проекту із розриву єдиного російського народу» [29, с.3-14].

У травні 1992 р. у Донецьку було створено ще одне об'єднання - Громадянський конгрес України. Своєю стратегічною метою ГКУ декларував – «відновлення національної, духовної, економічної й історичної єдності України, Білорусі і Росії», оскільки, як стверджувалося, «без такої єдності український народ приречений на неминучу економічну, політичну і національну катастрофу, а Україна - до втрати своєї незалежності і перетворення в колоніальний придаток Заходу». У 1998 році згідно з рішеннями VIII з'їзду ГКУ партію було перейменовано на «Слов'янську партію» [29, с.3-14].

Таким чином, значна частина регіональних партій поставала як ідеологічна, демонструючи домінуючу проросійську ідентичність.

Ще одним регіоном, в якому відбулося становлення впливової регіональної партії була Дніпропетровщина. Такою партією стала Всеукраїнське об'єднання «Громада» а чолі з П. Лазаренком. Дослідниця відмітила, що в його руках політична партія стала інструментом запровадження на Дніпропетровщині неформальних політичних та економічних практик, інструментом для побудови політичної кар'єри та утворення персоніфікованого політичного режиму [29, с.3-14].

Отже, характер одних із перших локальних партій в розглянутих регіонах показав, що за фасадом значної кількості регіональних партій були приховані політико-кримінальні структури, що виступали інструментом входження у регіональну владу, якими подекуди користувалися представники кримінального світу. Іншою прикметною рисою низки регіональних політичних сил, що функціонували в період

1991-1997 років була орієнтація на Росію, ідеологію євразійства, відстоювання російських політичних інтересів у середовищі українського електорату. В окремих випадках партії були не прихованими сепаратистськими утвореннями, що ставили за мету відокремлення частини територій від Української держави.

2. Другий період тривав з 1997 до 2003 року

Наступний період ознаменувався запровадженням змішаної системи виборів в Україні. Зміна виборчої системи сприяла початку інституціоналізації регіоналізму на рівні українського парламенту.

Впродовж другого періоду Схід та Південь України (Донеччина, АР Крим, Дніпропетровщина) залишалися базою для створення нових регіональних політичних сил. Втім географія постання нових партій розширювалась. Зокрема, КІРС зареєструвала свою штаб-квартиру в Луганську. Партія виступала за відродження ССРСР, радянської влади і соціалізму [29, с.14-20].

Першою регіональною політичною силою, яка спромоглася перейти виборчий бар'єр за новою змішаною системою на виборах до Верховної Ради України III скликання (1998-2002 рр.) стала Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада».

Про регіональність партії зі статусом «всеукраїнського об'єднання» говорить той факт, що саме Дніпропетровщина віддала політичній силі 35,34% голосів на підтримку. Другий результат ВО «Громада» здобула на Кіровоградщині - 6,27% голосів виборців, третій - на Херсонщині, де партію підтримали 4,94% виборців. Найменшою підтримкою партія користувалася у виборців Львівщини, де на підтримку політсили проголосували 0,90% виборців.

Парламентський успіх цієї політичної сили по-своєму висвітлив механізм потрапляння представників бізнесу з регіонів до парламенту: шляхом забезпечення найвищої електоральної підтримки у базовому для

партії регіоні (Дніпропетровщина), входження очільника політичної сили у найвищі владні структури та здобуття ним підтримки з боку Президента України [29, с.14-20].

Примітною подією в процесі становлення системи регіональних політичних сил стало об'єднання п'яти партій - Партії солідарності України, Партії труда, Всеукраїнської Партії Пенсіонерів, Політичної партії «За красиву Україну» та Партії регіонального відродження України. Внаслідок об'єднання постала Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України», що з березня 2001 р. змінила назву на більш широко відому Партію регіонів. В ході виборів Партія Регіонів увійшла до складу пропрезидентського Виборчого блоку «За Єдину Україну» і в його складі провела своїх представників до парламенту [29, с.14-20].

Отже, другий період становлення і функціонування регіональних партій за М. Кармазіною був визначним за рахунок впровадження змішаної системи виборів, яка підштовхувала еліти з регіонів до об'єднання з метою входження у центральні структури влади. Нові можливості для політичних сил сприяли підняттю нової хвилі регіонального партійного будівництва.

3. Третій період тривав з кінця 2003 р. до початку 2014 р.

Період став ознаменувався тріумфом Партії регіонів, якій із запровадженням пропорційної системи виборів, вдалося тричі стати переможцем чергових (2006 та 2012 рр.) та позачергових (2007 р.) парламентських виборів. Очільник партії спромігся стати Президентом України та через кадрові призначення поширити вплив політичної сили на інші регіони України [29, с.20-23].

Одними з основних передвиборчих гасел «регіоналів», з якими вони йшли на вибори до Верховної Ради України у 2006 році були ідеї децентралізації влади та впровадження федеративного принципу державного устрою. Тріумфально закінчилися для Партії регіонів і

парламентські вибори 2012 року, а саме здобуттям 30% підтримки виборців.

Під час позачергових парламентських виборів 2007 року про претензії на владу регіональних еліт засвідчила поява політичної сили під назвою «Виборчий блок Людмили Супрун - Український регіональний актив» (УРА), який, утім, спромігся набрати лише 0,34% голосів.

Крім УРА, ще одним блоком, учасники якого відображали певні регіональні інтереси, став Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (Конституція - Україна - Честь - Мир - Антифашизм), до якого увійшли Партія «Союз» та Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «ЦЕНТР», що здобув 0,10% голосів виборців [29, с.20-23].

Таким чином, у розглянутий період кількість політичних сил, що так чи інакше представляли інтереси регіональних еліт, претендуючи на центральну владу, зростала, а регіональні політичні сили продовжували диверсифікуватись.

Зокрема, до регіональних партій, орієнтованих на діяльність у межах регіону та країни, а також партій із сепаратистським ухилом, орієнтованими на Росію, додалися:

- а) субрегіональна етнічна Партія угорців на Закарпатті;
- б) субрегіональні політичні сили, діяльність яких обмежувалася рідним містом, боротьба за яке розгорталася у виборчому окрузі, під час місцевих виборів) [29, с.20-23].

Також в зазначений період характеризувався урізноманітненням механізмів творення регіональної партії. Одними з таких механізмів стали:

- зміна назви, статуту, програми, ідеологічної платформи, місця реєстрації раніше зареєстрованої політичної сили;
- використання представником регіональної влади адміністративного ресурсу для розвитку в регіоні мережі осередків потрібної йому партії;

- консолідація регіональної еліти для захисту своїх інтересів у протистоянні з центральною владою;
- створення юридичними структурами своєрідного ринку партій та, відповідно, уможливлення процесу їхньої купівлі/продажу бажаними політиками.

Розвиток цих механізмів створення регіональної партії зумовив подальше розширення географії їх функціонування: регіональні партії постали, зокрема, на Сумщині, Київщині, Одещині, Львівщині, Житомирщині та інших регіонах [29, с.20-23].

4. Четвертий період - 2014 - 2018 рр.

Період супроводжувався такими історичними для України подіями як Революція Гідності та початок російської військової агресії, що викликало значні зміни у розвитку регіональних політичних сил.

Спершу було припинено діяльність низки сепаратистських регіональних політичних проєктів, серед яких були Політична партія «Руська єдність», «Комуністична марксистсько-ленінська партія України» та ін [29, с.23-30].

На фоні втечі экс-президента Віктора Януковича з України відбулася й деградація його Партії регіонів яка, будучи створена як регіональна партія, за час своєї активної діяльності спромоглася трансформуватися у «партію влади».

Низка партій деградувала до рівня регіональних (приміром, Народна партія на чолі з В. Литвином).

Означений період за М. Кармазіною супроводжувався появою нових регіональних партій. Приміром, «Українська Галицька партія», яка відкрито декларувала свою регіональність, однак згідно її Статуту (редакція від 19 листопада 2015 р.) «діяльність Партії поширюється на територію всієї України». Серед програмних цілей політичної сили - забезпечення можливостей «створення регіональних партій, які у своїй

діяльності можуть зосереджуватися на місцевому рівні». Таким «місцевим рівнем» для УГП є фактично три області – Івано-Франківська, Тернопільська та Львівська. Показово, що у партійному «Маніфесті» (від 1 листопада 2012 р.) мова велася про певну «обділеність» Галичини [29, с.23-30].

Другою відмітною регіональною політичною силою було Всеукраїнське об'єднання «Черкащани». ВО «Черкащани» наголошували на важливості децентралізації в державі та розвитку місцевого самоуправління. Подібно до УГП переймалися питаннями перетворення регіону у зразкову модель самоврядування для всієї України.

Характерним для самопрезентації партій було закріплення в назві «прив'язки» політичної сили до конкретного регіону. Так унаслідок перейменування партії Всеукраїнське об'єднання «Сила єдності» (zareєстрована у 2015 році) постала партія «Херсонці». Інша політична партія «За Європейську Україну» (zareєстрована у тому ж році) після перейменування стала партією «Патріоти Волині» [29, с.23-30].

Ще одним яскравим прикладом регіональних партій під час місцевих виборів 2015 року М. Кармазіна відзначила дві політичні сили. Політична партія «За конкретні справи», яка була zareєстрована Мінюстом України у березні 2015 р. у м. Хмельницькому на чолі зі співголовами - А. Шиньковичем, О. та Г. Герегами. За даними ЦВК, серед 58 партій, які претендували на мандати у 22 регіонах України, брала участь тільки у виборах на Хмельниччині і серед безпосередніх 14 партій учасниць перегонів до обласної ради здобула найбільше депутатських мандатів - 19. Другий не менш успішний приклад регіональної партії - політична сила «Єдиний Центр» (очільник В. Балоба). Партія претендувала на депутатські мандати у двох облрадах - Закарпатській та Львівській. За результатами голосування у Закарпатській обласній раді Єдиний Центр здобув 19

мандатів, випередивши «партію влади» («Блок Петра Порошенка»), яка отримала 15 мандатів [29, с.23-30].

Таким чином, політичні амбіції партії «За конкретні справи» та «Єдиного Центру» обмежувалися одним-двома регіонами, в яких вони не тільки здобули однозначну перемогу, але й обійшли партію влади.

Ще одним різновидом регіональних партій стали іменні регіональні політичні сили, які постали у багатьох регіонах України - на Одещині, Полтавщині, Херсонщині, Харківщині та ін. Приміром, Українська морська партія Сергія Ківалова, «Блок Володимира Миколаєнко», партія «Народні ініціативи Олександра Фельдмана» та інші. Часто іменні партії виступали інструментом забезпечення інтересів представника регіональної еліти як одного з творців регіонального політичного режиму [29, с.23-30].

Щодо субрегіональних етнічних партій, зокрема Партії угорців на Закарпатті М. Кармазіною відмічено, що в своїй діяльності дані політсили заручились підтримкою з боку влади сусідньої Угорщини, що створює значну напругу в питанні нацбезпеки України. Зокрема з боку Угорщини наявна централізована координація роботи та певний ідеологічний супровід окремих політсил на Закарпатті з метою контролю регіонального режиму в українському Закарпатті в цілях, які переслідує Будапешт [29, с.23-30].

Таким чином, М. Кармазіна дослідила історію становлення та інституалізацію регіональних політичних партій в Україні з моменту здобуття незалежності до 2018 року та розробила власну детальну періодизацію. Та зважаючи на те, що дослідниця розробила періодизацію до 2018 року, а останні місцеві вибори відбулися у жовтні 2020 року, в нашому дослідженні ми пропонуємо розширити й осучаснити розглянуту періодизацію.

Місцевим виборам 2020 року передував бурхливий період з 2014-2017 років, коли відбулася Революція Гідності, втеча українського

Президентата російське військове вторгнення в Україну, що спричинили глибокі зміни у регіональних партійних процесах: було запущено процес ліквідації локальних сепаратистських політичних проєктів, який триває донині; колись правляча «Партія Регіонів» зазнала повної деградації; також деградували низка партій, перейшови з державного рівня на регіональний; постало чимало новостворених регіональних політичних проєктів під час виборів 2015 року, які відкрито декларували свою регіональну приналежність та переймали роль рупорів місцевих політичних режимів.

На нашу думку, починаючи з 2020 року, настав новий період розбудови регіональної системи партій. Незважаючи на те, що останні місцеві вибори відбулися вже вп'яте, вони були незвичними для країни, через низку внутрішніх та зовнішніх чинників.

По-перше, було запроваджено суттєві зміни до Виборчого Кодексу. На противагу попереднім виборам 2015 року, які проводились за змішаною вибочною системою, останні місцеві вибори у 2020 році за новим кодексом передбачали застосування двох типів виборчих систем. Мажоритарна система діяла у менших населених пунктах для виборів депутатів сільських, селищних і міських рад об'єднаних територіальних громад, де проживає менше 10 тисяч жителів. А пропорційна виборча система з відкритими списками поширювалась на більші населені пункти чисельністю понад 10 тисяч виборців, які голосували за кандидатів до міських, районних та обласних рад [8].

Відповідно до пропорційної системи з відкритими списками брати участь у виборах зможуть тільки кандидати, включені в партійні списки. Крім того, перед місцевими партійними обранцями було встановлено умову дотримання гендерного балансу в розмірі щонайменше 40% представників однієї статі.

Найбільше дискусій серед кандидатів в депутати викликало встановлення 25% виборчої квоти для проходження за партійним списком, що доволі ускладнило конкуренцію на місцевих виборах. У випадку, якщо кандидати не добирають 25%, мандати розподіляються самою партією, через що зменшується вплив самого виборця на формування персонального складу рад.

Згідно оновленого Кодексу кількісний склад місцевих рад визначається кількістю виборців в окрузі, що сприяло скороченню загальної кількості депутатів.

Також варто нагадати, що місцеві вибори у 2020 році відбулись за таких безпрецедентних умов, як світова пандемія COVID-19 із запровадженням адаптивного карантину. Карантинні обмеження зумовили необхідність організації низки протиепідемічних заходів на виборчих дільницях та в певній мірі негативно позначилася на явці на виборчих дільницях. Порівнюючи дані ЦВК з місцевих виборів 2015 року, в першому і другому турі проголосувало 46,62% і 34% відповідно від загального числа виборців. Показники виборів 2020 року є у порівняння нижчими – 37% явки виборців у першому турі і 29% - у другому [69].

Фактором зниження мотивації до участі у виборах виступив не лише спалах пандемії Коронавірусу, а й загальна криза недовіри суспільства до політики державних інститутів, через те, що значна частина суспільства схильна не вірити в можливе покращення соціально-економічного становище шляхом обрання народних обранців.

Характеризуючи результати місцевих виборів 2020 року та їх вплив на партійну систему України, слід відзначити цілковите утвердження реформи децентралізації. Це показала перемога багатьох діючих міських голів з їхніми політичними силами майже по всіх обласних центрах. На фоні зниження рейтингів ключових загальнонаціональних партій, позапарламентські партії та діючі мери

розпоряджалися високим рівнем популярності під час місцевої виборчої кампанії. Відмічають, що одним з факторів, який сприяв ширшій підтримці місцевих лідерів, є фінансовий ресурс, отриманий в рамках децентралізації. Завдяки збільшенню обсягу місцевих бюджетів регіональна еліта спромоглась продемонструвати виборцям позитивні зміни в благоустрої міста. Більш виграшна позиція з цієї точки зору дозволила їм виглядати ефективнішими за своїх попередників, які не розпоряджалися таким обсягом ресурсів та повноважень.

2.2 Особливості електоральної підтримки партій регіонального рівня (результати парламентських виборів 2019 р. та результати місцевих виборів 2020 р.)

Електоральні переваги виборців є важливим індикатором рівня відповідності діяльності політичних партій до очікувань громадянського суспільства. Високий рівень націоналізації партійної системи за результатами виборів є показником одностайності у голосуванні по всій країні, присутності відносного консенсусу між суспільством та політичною елітою. І навпаки - високий рівень диспропорційності є свідченням тенденції до регіоналізації та несприйняття деяких політичних партій на електоральному рівні, індикатором атомізованості партійних уподобань по країні.

Тому, щоб встановити фактичний стан партійної конфігурації та розподілу електоральної підтримки, звертаємось до дослідження процесу націоналізації партійної системи за результатами парламентських виборів 2019 року [74, с.73].

У додатку 1 наведено результати позачергових парламентських виборів до Верховної Ради України у 2019 році.

Додаток 1.

Результати позачергових парламентських виборів до Верховної Ради України у 2019 році

Найменування політичної партії	Кількість здобутих голосів у %	Кількість мандатів у парламенті
“Слуга народу”	43,16%	124
“Опозиційна платформа - За життя”	13,05%	37
“Батьківщина”	8,18%	24
“Європейська Солідарність”	8,1%	23
“Голос”	5,82%	17

Парламентські вибори продемонстрували досить кардинальні зміни у політичній карті України. Адже крім зміни конфігурації між основними партіями парламенту з 2014 року, постала абсолютно нова політична сила - партія “Слуга народу”, яка здобула безпрецедентно велику електоральну підтримку в історії української політики. Серед визначальних причин такої значної підтримки партії “Слуга народу” можна виділити: розчарування в діючих політиках і так званий запит суспільства на “нові обличчя”, високий рівень популярності новообраного президента В. Зеленського, на особі якого побудовано сприятливий імідж партії Слуг народу та ефективно проведена агітаційна кампанія.

Другою за кількістю голосів в парламенті стала проросійська партія «Опозиційна платформа - За життя», яка на момент виборів залучилась підтримкою здебільшого східних Донецької та Луганської областей.

ВО «Батьківщина» здобула третій за рейтингом результат на парламентських виборах за рахунок особистого іміджу лідерки партії Ю. Тимошенко, а також традиційне для політичної сили пропагування очікуваних соціально-економічних гасел, тощо.

Результати голосування за партію «Європейська Солідарність» продемонстрували величезну втрату довіри з боку виборців, порівнюючи з

2014 роком. Загалом подібний результат можна пов'язати з не виправданими очікуваннями від діяльності П. Порошенка на посаді президента.

П'ята за рейтингом у парламенті партія «Голос» також належить до числа нових політичних сил, на чому вона зробила ставку під час виборчої кампанії, а також зіграла на іміджі партійного лідера С. Вакарчука. Слід додати, що партія також зробила наголос на своєму мультипрофесійному партійному складі, а саме: членами партії, які пройшли до Верховної Ради України, стали фахівці в галузі права, економіки, політики, однак на фоні інших партій значної підтримки у голосуванні команді «Голоса» отримати не вдалось [74, с.74-75].

Визначення ступеня партійної націоналізації дасть змогу оцінити рівномірність електоральної підтримки політичних сил у регіонах. Узагальнене значення індексу націоналізації партійної системи за результатами парламентських виборів в Україні в 2019 року згідно з підходами М. Джонса і С. Мейнверінга, Г. Голосова, подано у додатку 2. [74, с. 75].

Додаток 2

Індекс націоналізації партійної системи за результатами парламентських виборів в Україні в 2019 р. згідно з підходами М. Джонса і С. Мейнверінга, Г. Голосова

Показник	Значення індексу націоналізації					За партійною системою
	“Слуга народу”	“ОПЗЖ”	“Батьківщина”	“ЄС”	“Голос”	
Індекс націоналізації згідно з підходом М.	0,888	0,545	0,768	0,735	0,583	0,704

Джонса і С. Мейнверінга						
Індекс націоналізації згідно з підходом Г.Голосова	0,958	0,521	0,846	0,771	0,49	0,5616

Таким чином, результати обчислення рівня націоналізації партійної системи за методологією М. Джонса і С. Мейнверінга є високими (0,704), однак цей же показник за підходом Г. Голосова має середнє значення (0,5616). Слід зазначити, що відмінності в показниках обумовлені тим, що Г. Голосов, крім рівномірності охоплення голосування в регіонах, враховує рівень підтримки парламентських партій по всій країні. Чим він вищий, тим нижче розходження з результатами, отриманими у порівнянні з результатами за М. Джонсом і С. Мейнверінгом [74, с. 75].

Отже, парламентські вибори 2019 року протікали від домінуючим впливом президентських виборів, що значною мірою сприяло перемозі партії «Слуг народу». Конфігурація партійної системи зазнала доволі значних оновлень, до парламенту увійшли відразу три новостворені партії «Слуга народу», «Голос» та «Опозиційна платформа - За життя». З попередньої Верховної Ради до нового складу пройшли лише ВО «Батьківщина» та «Європейська Солідарність».

За результатами парламентських виборів 2019 року в Україні спостерігається середній рівень націоналізації партійної системи за рахунок певної нерівномірності підтримки політичних сил на регіональному рівні. Хоча індекс націоналізації президентської партії «Слуга народу» має рівномірну підтримку по регіонах, але високий відрив від найближчих конкурентів. Результат голосування за політичні сили, які отримали середній рівень однорідності електоральної підтримки, свідчить про існування певних явищ регіоналізму в країні [74, с. 79].

Якщо парламентські вибори проявили досить помірний рівень регіоналізму в країні, то місцеві вибори закріпили за собою перемогу локальних політичних формувань над національними партіями у більшості регіонів України. Сценарій виборів до Верховної Ради України, що проходили під гаслами «нових облич», не було втілено у тій же мірі у випадку місцевих виборів. Натомість було виявлено тенденцію до збереження влади в руках локальних політичних формувань та чинних мерів, проявився тренд на створення регіональними елітами, а особливо міськими очільниками власних політичних партій. Національні партії у порівнянні проявили не настільки високу активність в регіонах та використовувались здебільшого як франшизи, через які місцева еліта розподіляла своїх представників за партійними списками.

Значний успіх регіональних партій під час місцевих виборів був зумовлений рядом об'єктивних причин і одна з найбільш очевидних - це реформа децентралізації. В 2015-2020 рр. на основі закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» було створено 1470 ОТГ. Разом з місцевими виборами адміністративно-територіальна реформа змінила порядок денний в регіонах, в яких громади стали базовою низовою адміністративною одиницею [74, с. 79].

Однією з важливих змін, що принесли децентралізаційні процеси було збільшення частки місцевих бюджетів, що дало більше ресурсів на реалізацію різноманітних проєктів регіонального значення без значного залучення центральної влади до цього процесу. Тому внаслідок спрямування бюджетних ресурсів на місця відбулось певне витіснення центру з регіонів та зменшення їх локального впливу на порядок денний.

Значне розширення місцевих бюджетів стало не лише можливістю поліпшення благоустрою для об'єднаних громад, а й непоганою нагодою для регіональних еліт реалізувати владні амбіції. На фоні тенденції державної політики до скорочення впливу центру на регіони,

мобілізувалась регіональна еліта, взаємодіючи, конкуруючи та співпрацюючи за право на контроль місцевими ресурсами.

Таким чином місцеві політичні процеси стали предметом основного інтересу для локальних політичних формувань, тим самим зменшуючи можливості центру визначати порядок денний у регіонах. Також серед чинників, що сприяли утворенню регіональних партій на політичній карті України, слід відмітити недостатньо системний рівень роботи центральної влади для сприяння розвитку місцевих структур.

Зростання підтримки регіональних політичних брендів є свідченням певної кризи лояльності до національних політичних сил з боку виробців. З однієї точки зору - це показник того, що запит на «нові обличчя», який був особливо актуальний під час парламентських виборів є недостатньо задоволеним. А з іншої - індикатором посилення позицій партій регіонального політичного крила, їх утворення як повноцінної складової партійної системи України.

Та задля того, щоб не обмежуватися лише узагальнюючою картиною регіональних політичних процесів, звернімося безпосередньо до результатів місцевих виборів 2020, зокрема для: з'ясування числа локальних та загальнонаціональних політичних партій, які за результатами виборів пройшли до міських та обласних рад; порівняння частки регіональних і національних політичних сил у місцевих органах влади; а також визначення партійної приналежності міських очільників.

У додатку 3 наведено результати регіональних політичних партій, а також кандидатів в мери, які здобули найбільше голосів для проходження у міські ради на місцевих виборах 2020 в усіх обласних центрах України, крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим.

Додаток 3

Результати регіональних політичних партій, а також кандидатів в мери, які здобули найбільше голосів для проходження у міські ради на

**місцевих виборах 2020 в усіх обласних центрах України (крім
Донецької і Луганської областей та АРК Крим)**

Переможці виборів до місцевих рад: регіональні партії					
№	Місто (обласний центр)	Партія	% голосів	Голова	Суб'єкт висування
1	Одеса	«Довіряй ділам»	31,25%	Труханов Г.	«Довіряй ділам»
2	Дніпро	«Пропозиція»222	29,06%	Філатов Б.	«Пропозиція»
3	Чернігів	«Рідний дім»	62,09%	Атрошенко В.	«Рідний дім»
4	Херсон	«Нам тут жити!»	23, 9%	Колихаєв І.	«Нам тут жити!»
5	Житомир	«Пропозиція»	38%	Сухомлин С.	«Пропозиція»
6	Хмельницький	«Команда Симчишина»	57,17 %	Симчишин О.	ВО «Свобода»
7	Харків	«Блок Кернеса - Успішний Харків»	37, 95%	Кернес Г.	«Блок Кернеса - Успішний Харків»
8	Ужгород	«Рідне Закарпаття»	17,78%	Андріїв Б.	самовисуванець
9	Чернівці	«Єдина альтернатива»	28%	Клічук Р.	«Єдина альтернатива»
10	Кропивницький	«Пропозиція»	19.86%	Райкович А.	«Пропозиція»
11	Запоріжжя	«Партія Володимира Буряка «Єднання»	20,88%	Буряк В.	«Партія Володимира Буряка «Єднання»
12.	Вінниця	«Українська стратегія Гройсмана»	51,34%	Моргунов С.	«Українська стратегія Гройсмана»

У додатку 4 наведено результати загальнонаціональних політичних партій, а також кандидатів в мери, які здобули найбільше голосів для

проходження у міські ради на місцевих виборах 2020 в усіх обласних центрах України, крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим.

Додаток 4

Результати загальнонаціональних політичних партій, а також кандидатів в мери, які здобули найбільше голосів для проходження у міські ради на місцевих виборах 2020 в усіх обласних центрах України (крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим)

Переможці виборів до місцевих рад: загальнонаціональні партії					
№	Місто (обласний центр)	Партія	% голосів	Голова	Суб'єкт висування
1	Київ	«Європейська Солідарність»	20,52%;	Кличко В. (переобрався)	партія «УДАР»
2	Полтава	Партія “За майбутнє”	20,41%	Мамай О.	«За майбутнє»
3	Луцьк	«За Майбутнє»	27,8%	Поліщук І.	«За Майбутнє»
4	Рівне	«Європейська Солідарність»	19,08%;	Третяк О.	«Європейська Солідарність»
5	Івано-Франківськ	ВО «Свобода»	54,1%	Марцінків Р.	ВО «Свобода»
6	Тернопіль	ВО «Свобода»	19,37 %	Надал С.	ВО «Свобода»
7	Миколаїв	«Опозиційна платформа – За життя»	28,57%	Сенкевич О.	«Пропозиція»
8	Львів	«Європейська Солідарність»	31,25%	Садовий А.	«Самопоміч»
9	Суми	ВО «Батьківщина»	26,05%	Лисенко О.	ВО «Батьківщина»
10	Черкаси	«За майбутнє»	14,11 %	Бондаренко А.	«За майбутнє»

Предметний аналіз політичних партій та міських голів, що здобули найвищий рейтинг та перемогли на виборах, дозволяє виявити основні політичні тенденції та електоральні вподобання в регіонах та простежити певні відмінності у голосуванні виборців в порівнянні з парламентськими виборами.

Місцеві вибори 2020 року відзначилися активною партійною конкуренцією за проходження у місцеві ради. Затверджені зміни до Виборчого Кодексу сприяли збільшенню ролі партій та партизації виборчих процесів. Про це свідчить мала частка самовисуванців серед кандидатів в депутати та місцеві голови, що не було характерним для попередніх місцевих виборів у 2015 році. Тому переважна більша половина обраних депутатів місцевих рад різних рівнів були висуванцями від локальних організацій політичних партій.

Електоральні симпатії за результатами розглянутих виборів демонструють доволі строкату картину партійних уподобань в усіх містах й областях. Виходячи з даних, наведених у таблиці 3, регіональні партії стали переможцями виборів до місцевих рад у більшій половині обласних центрів.

Серед локальних політичних проєктів, були партії-переможці виборів до місцевих рад із результатами понад 50% виборців, зокрема три політичні сили: партія «Рідний дім» - у Чернігівській міській раді, «Команда Симчишина» - у Хмельницькій та «Українська стратегія Гройсмана» – у Вінниці.

Слід відзначити, тенденцію до утворення політичних партій з метою просування та підтримки вже діючих міських голів, за рахунок популярності яких партіям мерів вдалось здобувати найбільше голосів на дільницях, а самим міським очільникам сприяти входженню до міської ради членів своєї партійної команди. Для прикладу, до числа таких політичних сил можна віднести чернігівську партію «Рідний дім», що є

найбільш яскравим прикладом локальної партії, що завдячує своїм успіхом популярному діючому міському голові В. Атрошенку, який виступав своєрідним обличчям партії та здобув перемогу у першому турі.

У випадку хмельницької «Команди Симчишина», яка також здобула понад 50% голосів виборців, ситуація є дещо іншою. Вибори до Хмельницької міської ради є цікавим прикладом перемоги партії мера О. Симчишина, який попри балотування іменної політичної сили, є членом іншої партії. Така ситуація склалась внаслідок того, що чинний міський голова О. Симчишин, який переобрався на другий термін за результатами першого туру, є членом Всеукраїнського Об'єднання «Свобода». Однак дана партія не висувала власного списку до міської ради, натомість абсолютну більшість голосів виборців отримала «Команда Симчишина».

Що ж до партії «Українська стратегія Гройсмана», яку також у певній мірі можна вважати мерською, оскільки партія несе ім'я колишнього прем'єр-міністра, який раніше також довгий час був міським головою Вінниці. Чинний міський голова, який переміг на виборах 2020 року С.Моргунов, повторно висувався від цієї партії і також переміг у першому турі.

Серед «партій мерів», які здобули менше 50% голосів під час місцевих виборів 2020 року: «Блок Кернеса - Успішний Харків» (37,95%) - Харківська міська рада, «Партія Володимира Буряка Єднання» (20,88%) - Запорізька, міська рада, Партія Ігоря Колихаєва «Нам тут жити» (20,88%) - Херсонська міська рада, партія «Довіряй ділам» міського голови Одеси Г. Труханова (31,25%).

Сумарно міські очільники були переобрані на другий термін у чотирнадцяти містах: Житомир (Сухомлин С.), Хмельницький (Симчишин О.), Харків (Кернес Г.), Ужгород (Андрійв Б.), Кропивницький (Райкович А.), Запоріжжя (Буряк В.), Київ (Кличко В.), Івано-Франківськ (Марцінків

Р.), Тернопіль (Надал С.), Миколаїв (Сенкевич О.), Львів (Садовий А.), Суми (Лисенко О.), Черкаси (Бондаренко А.), Вінниця (Моргунов С.).

В ході виборчої кампанії мери міст не тільки виступали з персональними партійними проєктами до виборів у місцеві ради, але й створювали об'єднання навколо колективних проєктів, як політична патрія «Пропозиція», яка перемогла у місцевих радах Дніпра, Житомира та Кропивницького. Подібні об'єднання будувались на основі кількох реагональних груп, які в своїх агітаційних кампаніях акцентували увагу на інтересах місцевих громад, протиставляючи їх центральній владі, робили ставку на досвід у керівництві місцевим самоврядуванням, однак не мали чіткого виражено ідеологічного позиціонування.

У деяких регіонах за результатами місцевих виборів спрацював своєрідний тренд «нових облич», про що свідчить приклад міста Чернівці, де з сумарним найбільшим рейтингом 28% здобула перемогу новостворена партія «Єдина Альтернатива», яка досить пізно заявила про свої політичні амбіції та ще за кілька місяців до початку виборчої позиціонувала себе як громадських рух. На посаду міського голови Чернівців було обрано члена «Єдиної Альтернативи» місцевого бізнесмена Романа Клічука, який переміг на мерських виборах свого опонента Михайлішина зі значним відривом у 22%.

Порівнюючи результати національних та регіональних партій, слід відмітити певну поразку загальнонаціональних політичних сил у встановленні монополії над місцевими радами, адже їхня загальна частка у міських рад є помітно меншою, оскільки у багатьох обласних і міських радах парламентські партії сумарно отримали менше половини голосів виборців.

За оцінками спостерігачів Громадянської мережі «ОПОРА», у жовтні 2020 року передвиборчу активність у різному вигляді проявили 83 політичні партії. При цьому масштабні агітаційні кампанії по всій країні

проводили чотири політичні сили: «Слуга Народу», «За майбутнє», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина». «Опозиційна платформа – За життя» не була в тій же мірі активною по всій Україні, оскільки її агітаційна мала більш обмежений за регіонами характер. Так, Опозиційний блок зміг отримати лише невеликі фракції в декількох містах південного сходу і кілька мерів і керівників ОТГ [3].

Загалом місцеві вибори відбулися на момент загального зниження рейтингів партії влади «Слуга Народу». Адже на тлі результатів партії на президентських і парламентських виборах, коли політична сила володіла надвисокими рейтингами, її результати на місцевих виборах були значно нижчими. Тому на відміну від парламентських виборів, балотування від провладної політичної сили не слугувало кандидатам в місцеві депутати гарантією успіху.

В числі загальнонаціональних партій, які здобули перше місце за результатами голосування до місцевих рад у 2020 році, стали: «Європейська Солідарність» - перемогла у Київській, Рівненській та Львівській міських радах; Партія «За майбутнє» - Полтавська, Луцька та Черкаська міські ради; ВО «Свобода» - у Тернопільській та Івано-Франківській міських радах; ВО «Батьківщина» здобула перемогу у Сумах; найбільшим рейтингом на виборах міської ради залучилась, навіть проросійська партія «Опозиційна платформа - За Життя» у Миколаєві.

У випадку загальнонаціональних партій високі рейтинги очільників міст також відіграли не малу роль у проходженні партії до міської ради. Це підтверджує приклад Івано-Франківської міської ради, де найбільше голосів виборців здобула партія ВО «Свобода», хоча по країні загалом вона має порівняно невисоку електоральну підтримку. Та завдяки популярності чинного міського голови Р. Марцінків, що балотувався від «Свободи», партія здобула 54,1% виборців.

Окремо слід розглянути результати виборів до обласних рад, адже в цьому випадку розподіл місцевих та загальнонаціональних політичних партій мав дещо інший вигляд, а ніж у місцевих радах, що також потребує уваги.

Додаток 5

Результати регіональних та загальнонаціональних політичних партій, що перемогли на виборах до обласних рад в усіх регіонах України (крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим на місцевих виборах 2020 року)

Переможці виборів до обласних рад: загальнонаціональні та регіональні партії				
№	Область	Партія	Голова обласної ради	% мандатів партії
1	Дніпропетровська	«Слуга народу»	Лукушак М. В.	22,9%
2	Сумська	«Слуга народу»	Федорченко В. М.	19,3%
3	Житомирська	«Слуга народу»	Федоренко В. І.	17,9%
4	Чернівецька	«Слуга народу»	Бойко О.О.	14,8%
5	Київська	«Європейська солідарність»	Гулько Н. І.	19,5%
6	Рівненська	«Європейська солідарність»	Кондрачук С. Ю.	18,6%
7	Львівська	«Європейська солідарність»	Гришак І. Я.	30,8%
8	Тернопільська	«Європейська солідарність»	Головко М. Й.	22,5%
9	Запорізька	«Опозиційна платформа-За Життя»	Жук О. Ю.	23,2%
10	Миколаївська	«Опозиційна платформа-За Життя»	Замазєєва Г. В.	23,4%
11	Одеська	«Опозиційна	Діденко Г. В.	26,8%

		платформа-За Життя»		
12	Херсонська	«Опозиційна платформа-За Життя»	Самойленко О. С.	23,2%
13	Кіровоградська	ВО «Батьківщина»	Шульга С. П.	23,4%
14	Закарпатська	«Рідне Закарпаття»	Чубірко В. В.	17,7%
15	Івано-Франківська	ВО «Свобода»	Сич О. М.	19,3%
16	Вінницька	«Українська стратегія Гройсмана»	Соколовий В. П.	47,6%
17	Волинська	«За майбутнє»	Недопад Г. В.	31,2%
18	Полтавська	«Довіра»	Біленський О. Ю.	17,1%
19	Хмельницька	«Команда Симчишина»	Лабазюк В. О.	19%
20	Харківська	«Блок Кернеса-успішний Харків»	Чернов С.	34,5%
21	Чернігівська	«Рідний дім»	Дмитренко О. Б.	30,7%
22	Черкаська	«Черкащани»	Підгорний А. В.	21,4%

Під час виборів до обласних рад парламентські партії здобути перемогу всього у тринадцяти українських регіонах. В порівнянні з місцевими радами національним партіям вдалось втримати порівняно більше обласних рад, хоча і в цьому випадку не обійшлося без конкуренції з регіональними політичними силами.

Правляча партія «Слуг Народу» на виборах до обласних рад змогла досягти певного реваншу, зокрема її представникам вдалось очолити п'ять обласних рад у Сумській, Чернівецькій, Київській, Житомирській та Дніпропетровській областях. Не дивлячись на те, що партія «Слуга народу» здобула першість далеко не в усіх регіонах в ході місцевих виборів, все ж за сумарним результатом голосувань партія стала лідером

по усім регіонам в цілому (найбільше число депутатів у місцевих радах, найбільше число обраних мерів міст, сільських та селищних голів).

Другою за рейтингом у обласних радах після «Слуг народ» є партія «Європейська солідарність», яка здобула перше місце для своїх представників у чотирьох обласних радах Львівської, Рівненської та Тернопільської областей. Втім, є підстави стверджувати, що такий результат для «ЄС» було забезпечено не тільки успішною партійною роботою у регіоні, а й позицією місцевих еліт.

Нині заборонена партія «Опозиційна платформа - За Життя» під час місцевих виборів до обласних рад також здобула першість у чотирьох регіонах на півдні та сході України в Запорізькій, Херсонській та Миколаївській областях.

Отже, за підрахунками результатів голосувань за партію «Слуга народу» проголосували 14,5 % виборців, які взяли участь у місцевих виборах, за «Європейську солідарність» - 13,7 %, за «ОПЗЖ» - 12,5 %. В цілому за непарламентські партії проголосувала майже половина виборців (49 %) [33, с. 179].

Найменший показник серед національних партій показала ВО «Батьківщина», яка зайняла перше місце лише на Кіровоградщині та ВО «Свобода» - у Івано-Франківській області.

В. Фесенко підкреслює, що на виборах до обласних рад домінували саме парламентські партії. Крім «Слуги народу», з парламентських партій високі результати, але переважно в своїх базових регіонах, показали «Опозиційна платформа - За Життя» і «Європейська солідарність». Доволі агресивна ідеологізована кампанія цих партій (в одному випадку проросійська, в іншому – проукраїнська) досить ефективно спрацювала на їх користь. У декількох містах і регіонах вони вийшли на перше місце, але в жодній області, в жодному обласному центрі не змогли одержати абсолютну більшість голосів [33, с. 179].

Місцеві вибори 2020 року показали, що більшість загальнонаціональних політичних партій сподіваються лише на регіональну локацію своїх партійних осередків. Однак, робота партій на завоювання електоральної підтримки у «чужих» для них регіонах, не проводилася. Відтак, для прикладу, «ОПЗЖ» не представлена у Волинській, Івано-Франківській, Львівській і Тернопільській областях, а ВО «Свобода» відповідно у південно-східних регіонах тощо. [33, с. 180].

Електоральні результати регіональних партій під час виборів до обласних рад є дещо меншим. Зокрема регіональне партійне представництво здобуло першість у Полтавській області, де найбільше голосів здобула місцева партія «Довіра», членом якої є сам керівник Полтавської обласної ради Біленький О.

В Черкаській області головою обласної ради було переобрано Анатолія Підгорного, який також представляє місцеву партію з характерною місцевою назвою ВО «Черкащани».

Збереглися міцні позиції локальних партій й у Харківській, Хмельницькій та Закарпатській областях, де за локальні партії однайтсано проголосували як на виборах до місцевої, так і до обласної ради. Таким чином першість в обласній раді Харкова здобув «Блок Кернеса-успішний Харків», в Хмельницькому – «Команда Симчишина», «Рідне Закарпаття» на Закарпатті.

Найчастіше успіху на виборах до обласних рад досягали партії на чолі з мерами обласних центрів. У Вінниці, Івано-Франківську, Хмельницькому та в Чернігові вони, навіть завоювали монобільшість у міських радах. У Харкові, Одесі, Маріуполі та інших обласних центрах і великих містах партії мерів стали ядром правлячої депутатської більшості [33, с. 177].

Висновки до 2-го розділу

Таким чином, місцеві вибори 2020 року узагальнено продемонстрували посилення позицій регіональних політичних партій. Аналіз електоральних уподобань, показав що половина українських регіонів обрали місцевими очільниками саме представників локальних політичних проєктів. Це дозволяє стверджувати, що процеси на місцевому рівні перебувають під домінантним впливом місцевих партій та еліт.

У низці обласних та міських рад парламентські партії сумарно здобули менше 50% голосів, насамперед через успіхи локальних партійних проєктів, афілійованих з впливовими лідерами місцевого самоврядування та регіональними елітами.

В результаті змін партійної конфігурації найбільш рейтингові загальнонаціональні партії, що на попередніх парламентських виборах увійшли до складу Верховної Ради, були відкинуті на другий план позапарламентськими партіями, діяльність яких зосереджується лише в окремих регіонах. Це чітко демонструє значну різницю між порядком денним під час національної виборчої кампанії до парламенту у 2019 року та місцевими виборами у регіонах 2020 року.

Якщо національні вибори в парламент базувалися на конкуренції між персоналіями та політичними іміджами, то місцеві вибори мали більш складний характер, адже на перше місце виступила не стільки яскрава передвиборна агітація, скільки необхідність пошуку діалогу між місцевими елітами та громадами щодо їх співіснування в регіоні.

Також місцеві вибори 2020 року мали важливе політичне значення з точки зору прийняття змін до Виборчого кодексу та завершального етапу децентралізації. Згадані чинники сприяли партизації виборчого процесу, що збільшило вагу політичних партій під час виборів. Це відчутно зменшило частку самовисуванців серед кандидатів та задало своєрідний тред на створення «партій мерів».

Якщо співставити партійність керівника міста з результатами виборів до міської ради, то можна припустити спробу використати персональний рейтинг мера як трамплін для своєї партії. З одного боку, це спроба повторити алгоритм Зеленського. А з іншого – свідчення того, що регіональні еліти на рівні міст завершують своє структурне оформлення в політичному полі [43, с. 48].

Підтвердженням останньої тези є кількість керівників міст, які пішли на вибори не від національних, а від локальних партій. У результаті виборів керівників міст 2020 року обрано лише 9 представників національних політичних сил і 14 висуванців локальних партій. Зазначимо, що троє з шести йшли на вибори від ВО «Свобода» (Івано-Франківськ, Хмельницький, Тернопіль). Водночас у Хмельницькому Олександр Симчишин до місцевої ради провів власний політичний проєкт - політичну партію «Команда Симчишина».

Тому, загалом останні місцеві вибори відзначились не тільки перемогою регіональних партій в багатьох областях, а й повторною перемогою багатьох місцевих очільників.

Реформа децентралізації дала значний поштовх до зростання регіональної політичної конкуренції та розвитку місцевих процесів з огляду на збільшення притоку фінансових ресурсів в центр в регіони та розширення повноважень місцевої влади. Завдяки розширенню місцевих бюджетів місцеві еліти отримали додатковий ресурс для поліпшення соціально-економічного становища в регіонах, втілення проєктів для локального благоустрою, що збільшувало їхній рейтинг серед виборців, які могли спостерігати певні позитивні зміни у своїх містах.

Попри те, що українським законодавством не передбачено регіональних партій, власники локальних брендів знаходять способи обходити формальні вимоги законів. Тому на виборах з'являються такі феномени, як «всеукраїнські» партії з чітко означеною локалізацією в

назві, зокрема: «Рідне Закарпаття», «Черкащани», «Блок Кернеса-успішний Харків» та ін. А також - значна кількість партій, які мають персональне брендування: «Команда Симчишина», «Партія Володимира Буряка «Єднання», «Українська стратегія Гройсмана», «Блок Кернеса» та ін.

На виборах 2020 р. чітко проявився тренд оформлення регіональними елітами власних політичних проєктів. Національні бренди використовувались збедільшого як франшизи - місцеві еліти розподіляли своїх представників по списках ключових партій. У підсумку, місцеві еліти отримали контрольовані місцеві ради.

Зростання кількості депутатів від локальних політичних проєктів демонструє кризу лояльності до національного порядку денного. З одного боку - це свідчення кризи довіри до парламентських партій і того, що запит на «нові обличчя» не задоволено. З іншого - прояв структурного оформлення політичного крила регіональних партій та свідчення недостатнього «опрацювання» регіонів загальнонаціональними політичними силами.

РОЗДІЛ 3. КОНФЛІКТНІ СЦЕНАРІЇ МІЖ РЕГІОНАМИ І ЦЕНТРОМ

3.1. Регіональний та загальнонаціональний рівні влади: конфліктні лінії

Кожен регіон в Україні різниться за своєю специфікою, локальними політичними режимами, стилем взаємодії з центральною владою. Сьогодні країна дійшла моменту, коли регіони стають дедалі більш самодостатнім середовищем, зі своїми інтересами та баченням розвитку. Не дивлячись на позапарламентський статус, з кожним наступним електоральним циклом місцевих виборів регіональні партії утверджуються в ролі основних акторів локальної політики. Цей фактор значною мірою посилює позиції

місцевих еліт, які дедалі більше усвідомлюють свою впливовість та не завжди до кінця оцінюють рамки свого впливу.

Таким чином, завершальний етап децентралізації, збільшення повноважень органів місцевого самоврядування та невизнаний статус регіональних партій, які складають значну частину від складу місцевих та обласних рад, породжує певні конфліктні сценарії між регіонами і центром.

1) Різний підхід до електорату та передвиборчої риторики

Більшість загальнонаціональних політичних партій в ході виборчих кампаній активно апелюють до міфологізованих образів майбутнього, реформаторської риторики та загалом застосовують комунікаційну тактику, характерну для центральної управлінської вертикалі. Натомість регіональні політичні сили під час місцевих виборів виступають з дещо іншим набором меседжів. Зокрема з ідеями покращення добробуту громад. Виразно домінують мотиви відновлення/реконструкції. Комунікація здебільшого сконцентрована навколо планів з будівництва або відновлення об'єктів соціальної, культурної, спортивної, розважальної інфраструктури. Наприклад, ремонт доріг, тротуарів у містах чи впорядкування територій у менших населених пунктах, що дозволяє місцевим елітам наочно демонструвати результати своєї роботи. Такий підхід збільшує рівень лояльності електорату саме до регіональних політичних сил, за рахунок того, що їх комунікація більшою мірою направлена на специфічні проблеми регіону. Таким чином існує певний розрив між національним та регіональним політичними силами.

2) Боротьба за місцеві бюджети

Розширення місцевих бюджетів в рамках децентралізації створює значний додатковий ресурс для втілення масштабних проектів в рамках регіонів. Освоєння місцевих бюджетів дає місцевим партійним елітам інструмент для втілення власних амбіцій, підвищення рейтингів. А

громади отримують вирішення найбільш нагальних проблем (дороги, школи, соціальна інфраструктура) та задоволення ряду суспільних запитів (об'єкти спортивної та розважальної інфраструктури, громадські простори). Та на практиці відомі непоодинокі випадки, коли місцеві бюджети стають предметом суперечок між місцевою та центральною владою.

Зокрема один з конфліктів між центральною та місцевою владою стався наприкінці літа 2019 року. Передумовою конфлікту було звернення у липні 2019 керівника Офісу Президента Андрія Богдана року до прем'єр-міністра Володимира Гройсмана з проханням призупинити фінансування проєктів і програм, що здійснюються за рахунок Державного фонду регіонального розвитку та субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій. Тоді Міністерство фінансів продовжило фінансування відповідних проєктів і програм. Однак зі зміною складу уряду на початку вересня перерахування коштів було припинено [67].

Як наслідок велика кількість розпочатих та соціально значущих проєктів в громадах (будівництво доріг, дитячих садочків, шкіл, лікарень, мостів тощо), не отримали державного фінансування у запланованому обсязі. В Офісі Президента тоді пояснили, що тимчасове призупинення фінансування здійснено з метою перевірки ефективності використання бюджетних коштів, однак деякі представники місцевої влади вбачали в таких діях бажання нової центральної влади отримати переваги під час майбутніх місцевих виборів [67].

Подія викликала великий резонанс серед голів міст та об'єднаних територіальних громад. Після численних звернень міських та селищних голів, заяв, листів і зустрічей з Асоціацією міст України, заблоковані з липня кошти, у листопаді почали надходити на рахунки до місцевих бюджетів.

Крім цього, критичні зауваження щодо діяльності Офісу Президента стосувались його повноважень, оскільки відповідно до законодавства питання розподілу фінансування для органів місцевого самоврядування та оцінка ефективності використання бюджетних коштів не належать до компетенції президента чи його консультативно-дорадчих органів. Цей конфлікт став серйозним викликом для подальшої співпраці команди президента, уряду та місцевої влади, а також загалом для ефективної реалізації реформи децентралізації, активна фаза якої продовжилась у 2019-2020 роках [67].

3) Створення місцевими елітами локальних політичних режимів

Розглянуті місцеві вибори 2020 року чітко окреслили тенденцію до посилення позицій локальних політичних партій та місцевих еліт.

Значний вплив на особливості функціонування регіональних політичних режимів мають партійні структури. В деяких областях України, де основою таких режимів є одна політична сила та місцеві бізнес-еліти, можна говорити про утворення так званих політико-електоральних машин. І навпаки, якщо на рівні регіонів простежується боротьба політичних партій при формуванні регіональної влади, то такі режими можна назвати конкурентними.

В ході виборчої кампанії, особливо під час введення карантинних обмежень, проявилися гострі протиріччя між центральною і місцевою владою. З боку деяких мерів і міських рад були відкриті прояви непокори, відмови виконувати розпорядження Уряду, органів центральної влади. І це негативний прецедент, і потенційний ризик посилення містечкової анархії.

4) Відсутність законодавчої реакції на активне поширення місцевих партій

Попри те, що українським законодавством не передбачено регіональних партій, власники локальних брендів знаходять способи обходити формальні вимоги законів. Тому на виборах з'являються такі

феномени, як «всеукраїнські» партії з чітко визначеною локалізацією в назві: «Рідне Закарпаття», «Черкащани», «Блок Кернеса-успішний Харків» та ін. А також - значна кількість партій, які мають персональне брендування: «Команда Симчишина», «Партія Володимира Буряка «Єднання», «Українська стратегія Гройсмана», «Блок Кернеса» та ін.

Існування та діяльність регіональних партій або «партій одного міста», свідчить про те, що норма Закону України «Про політичні партії в Україні» (частина 7 статті 1), про обов'язковість реєстрації обласних організацій у більшості регіонів України, по суті не виконується. Цю норму доцільно вилучити з Закону для того щоб усунути ситуацію девальвації законодавчої норми та не обтяжувати зайвим навантаженням органи державної реєстрації.

5) Регіональні політичні сили із зовнішніми центрами впливу

У партійній системі України існують об'єктивні ризики пов'язані зі створенням політичних проєктів партій, які лобіюють інтереси іноземних держав в Україні. Подібні політичні проєкти, прикриваючись захистом прав національних меншин, насправді переслідують мету дестабілізації ситуації всередині країни шляхом підживлення регіоналістських та сепаратистських настроїв. У своїй риторичі подібні партії просувають ідею «самовизначення» областей у складі України, загострюють етномовні-питання, прагнуть знизити рівень довіри населення до чинної влади. Таким чином політичні партії стають інструментом пішереження зовнішнього впливу на політичний порядок денний в Україні, що веде до послаблення вертикалі влади, поляризує суспільство та дестабілізує країну.

Хоча, починаючи з 2014 року, держава стала більш активно реагувати на загрозливий потенціал антиукраїнських політичних партій, орієнтованих на сусідні держави, вони все ж продовжували свою

діяльність, брали участь у виборах, здобували мандати у парламентах та місцевих радах.

б) Формування дворівневої партійної системи

Відсутність стабільності партійної системи та суттєвий вплив регіональних партій на місцевих виборах 2020 року засвідчує, що відбувається формування дворівневої партійної системи, яка характеризується наявністю національних та регіональних політичних партій. І хоча, як вже зазначалось, законодавство не дозволяє існування регіональних політичних партій, але фактично це відбувається шляхом створення де-юре всеукраїнських політичних партій, які де-факто є, насправді, виключно регіональними. З огляду на це виникає питання: наскільки виправданим чи ризикованим є існування дворівневої партійної системи. [37, с.85].

В умовах проведення парламентських виборів у межах багатомандатного виборчого округу досягти електорального успіху можуть тільки ті партії, які мають достатню підтримку в межах всієї країни. З огляду на це партії проводять різноманітні заходи з мобілізації електорату. Однак в умовах проведення місцевих виборів, попри проведення національними партіями загальноукраїнських заходів, на місцевому рівні активно розпочинають діяльність партії «регіонального» типу, які акцентують фокус уваги місцевого електорату на собі, що дозволяє втрутитись у боротьбу з партіями національного типу. Внаслідок цього, фактично, виникають різні конфігурації загальнонаціональної та регіональної партійної систем [37, с.81].

Тому не втрачає актуальність дослідження регіональних політичних партій, які прямо чи опосередковано просувають ідеї окремішності свого регіону або, навіть ідею інтеграції з іншими країнами.

3.2. Регіональні партії Закарпаття, Херсонщини та Одещини

Тривалий час в українській партійній системі існують партійні проекти як всеукраїнського, так і регіонального масштабу, що системно та цілеспрямовано просувають партикуляристську ідеологію, розпалюють протиріччя між регіонами та центром, обстоюють ідентичність окремих регіонів з іншими країнами. Діяльність подібних партій здебільшого підтримується іноземними урядами для досягнення зовнішньополітичних інтересів в Україні. Сюди можна віднести партії з проросійським та угорським вектром діяльності, які створюють об'єктивні загрози для національної безпеки і суверенітету України.

Загалом сепаратистські настрої, що могли виникати в Україні від часу проголошення незалежності, мали здебільшого точковий регіональний характер та не здобували значної підтримки в суспільстві. Переважно сепаратизм в Україні мав штучний характер та розпалювався окремими політичними силами як загальнонаціонального, так і регіонального рівня і підтримувався різноманітними інформаційними ресурсами, групами громадських «активістів», які активізували сепаратиську риторику зокрема напередодні місцевих, парламентських чи президентських виборів.

Починаючи з 1990-тих років в окремих областях України актуалізувалися питання окремішності регіону суспільно-політичними елітами в середовищі Донеччини, Луганщини, які просували ідею ідентичності з сусідньою РФ. Окремий регіональний рух під назвою «русинський сепаратизм» поширювався на Закарпатській області, де серед місцевих політиків порушувались питання історичної та етнокультурної окремішності «підкарпатських русинів».

Отже, однією з найбільш активних етнічних громад із власною місцевою партійною елітою розміщувалась на Закарпатті. До місцевих

виборів 2020 року основними регіональними партіями Закарпаття буди «КМКС» Партія угорців України» та «Демократична партія угорців».

«КМКС» Партія угорців України» позиціонує себе як політична сила, що відстоює інтереси угорської нацменшини. Обласний осередок партії базується лише на Закарпатті. Очільник політичної сили Брензович В. І. був представлений у Верховній Раді України, до якої потрапив за результатами позачергових парламентських виборів 2014 року за партійним списком «Блок Петра Порошенка». За результатами місцевих виборів у 2020 році партійці отримали 8 мандатів у Закарпатській обласній раді.

«Демократична партія угорців» у своїй програмі серед основних стратегічних цілей визначає збереження традицій, мови та культури національних меншин, надання національним меншинам гарантій дотримання їх прав, а також підкреслює необхідність надання органам місцевого самоврядування широких можливостей у сфері транскордонного співробітництва. Також ДПУ відстоює: представництво національних громад у Верховній Раді, національно-культурну автономію під егідою Угорщини, реалізацію права на навчання угорською мовою та підтримку державою угорськомовних видань, реабілітацію репресованих закарпатських угорців.

У 2015 року партії «КМКС» Партія угорців України» та «Демократична партія угорців» уклали угоду про спільну участь у місцевих виборах і про формування спільних виборчих списків. А у 2020 році угода про спільну участь у виборах не була підписана, тому угорські партії боролися за голоси виборців самостійно.

У в своїй діяльності регіональне партійне лоббі угорців Закарпаття здебільшого надавало перевагу активній співпраці з урядом Угорщини, через що неодноразово вступило у конфлікт з центральною владою України. Одним з показових є резонанс навколо мовного закону в обласній

раді Закарпаття, коли згадане проугорське крило з представників «КМКС» Партії угорців» провело через голосування в облраді звернення до центрального керівництва України, в якому висловило заперечення проти, начебто, звуження прав нацменшин в проєкті нового Закону України «Про освіту», хоча насправді воно було спрямоване проти зміцнення в Україні позицій державної мови в рамках, що відповідають європейській практиці. Подібна реакція регіональної партії була тривожним сигналом та показником відсутності твердої проукраїнської позиції у представників партії та орієнтацію представників партії на культурний простір Угорщини.

В ході місцевих виборів 2020 року представники «КМКС» Партії угорців» за чергово сприяння уряду Угорщини «відзначились» порушеннями виборчих норм. Зокрема це було пов'язано з візитом державного секретаря Угорщини з питань національної політики Яноша Арпад Потапі на Закарпаття, де він проводив агітацію за Партію угорців країни [14].

Пунктом 1 частини 1 статті 57 Виборчого кодексу встановлена пряма заборона участі у передвиборній агітації іноземцям та особам без громадянства, у тому числі шляхом журналістської діяльності чи у формі участі у концертах, виставах, спортивних змаганнях, інших публічних заходах, що проводяться на підтримку чи за підтримки кандидата (кандидатів) або суб'єкта їх висунання [14].

Порушення норм українського законодавства Яношем Арпадом Потапі були зафіксовані офіційними спостерігачами Громадянської мережі ОПОРА за наступними фактами:

1. Публікації на офіційному сайті «КМКС «Партія угорців України» дописів про візит Державного секретаря Угорщини Яноша Арпада Потапі в ужгородську угорськомовну школу. У публікації розмістили цитату Потапі, в якій іноземний політик закликає

підтримати Партію угорців України на місцевих виборах в Україні 25 жовтня 2020 року.

2. Згодом на цьому ж ресурсі розмістили допис про відвідання Потапі дитячого садочка в ужгородському районі з новим закликом підтримки Партії угорців на виборчих дільницях.
3. Заклики підтримати «КМКС «Партія угорців України» опублікував на своїй сторінці в соцмережах і сам Держсекретар Угорщини [14].

Отже, за юридичною оцінкою експертів Громадянської мережі ОПОРА, наведені заяви і публікації у соцмережах та офіційному сайті партії засвідчують вчинення Державним секретарем Угорщини з питань національної політики Яношем Арпадом Потапі дій, які містять ознаки порушення правил проведення агітації на території України.

Також наведені факти ставлять під сумнів самостійність «КМКС «Партія угорців України» як об'єднання громадян України через активне лобіювання інтересів представниками уряду Угорщини. Черезмірне втручання іноземної держави в політичні процеси України переходить рамки українського законодавства, що становить сепаратиську загрозу національній безпеці України

Натомість інша регіональна партія Закарпаття – «Демократична партія угорців України», свого часу залучилась порівняно меншою підтримкою в регіоні за «КМКС». Будапешт усі роки цілеспрямовано активніше допомагав більш радикальній партії «КМКС», по суті позбавляючи «Демократичну партію угорців України» можливості стимулювати своїх прихильників. Це можна пояснити тим, що остання стоїть на більш лояльних позиціях до української влади і не використовує такої войовничої риторики.

Отже, можна підсумувати, що діяльність двох згаданих партійних утворень активно інспірується владою Угорщини, яка починаючи з 1991 р. проводить на Закарпатті цілеспрямовану політику «м'якої сили»,

об'єктами якої виступає головним чином угорськомовне, так і частково українськомовне населення Закарпаття.

Офіційний Будапешт не приховує мету такої активної політики підтримки угорської меншини в Україні. Зокрема представники влади Угорщини неодноразово публічно заявляли про необхідність - надання автономії та подвійного громадянства угорцям Закарпаття, що суперечить Конституції України та розпалює явище сепаратизму.

Таким чином політика «м'якої сили» Угорщини на українському Закарпатті набула системно оформленого стратегічного характеру. Угорський уряд використовує регіональні політичні партії як інструмент поширення свого впливу на теренах України. Головним та небезпечним наслідком цієї політики є зростання лояльності закарпатців до сусідньої держави, нав'язування національної ідентичності закарпатцям до сусідньої держави, толерування подвійного громадянства, забороненого в Україні.

На завершення слід відзначити, що за результатами місцевих виборів 2020 року згадані регіональні партії на Закарпатті послабили свої позиції та втратили колишній вплив у місцевих радах. Натомість домінуюче місце у партійній системі регіону зайняла нова регіональна партія «Рідне Закарпаття», що здобула найбільшу кількість депутатських мандатів до рад усіх рівнів.

Діяльність партій проросійського спрямування в порівнянні з угорськими має значно більшу мережу політичних партій представлених як в регіонах, так і в центрі та ще більшу фінансову та ідеологічну підтримку з боку РФ протягом років.

До початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну та дещо згодом заборони діяльності проросійських політичних партій, дане партійне лобі мало суттєве представництво на вірні парламенту та місцевих рад у областях. Найбільшою проросійською партією з найбільшим представництвом у парламенті був «Опозиційний блок - За

Життя», який у 2014 році створювався як новий проросійський проєкт під парламентські вибори для часткового реанімування колишніх «регіоналів».

Були й локальні проросійські проєкти, які створювались під місцеві вибори. Так в якості партії, створеної на Херсонщині напередодні місцевих виборів 2020 року став «Блок Володимира Сальдо». Слід зазначити, що дане утворення аж ніяк не було наслідком партійного становлення якісно нової політичної сили для представництва інтересів місцевої громади, а є свідомо створеним проєктом для просування «своїх» представників до органів влади. В даному випадку створення іменної партії слугує дієвим рішенням, що дозволяє не працювати над створенням нового партійного бренду, що є більш ресурсно затратним, а вибудувати партію навколо вже відомого прізвища, яке володіло певним політичним рейтингом у регіоні. Таким обличчям став Володимир Сальдо, бекграунд якого був найбільш оптимальним для створення такої політичної сили. Його кандидатура була висунута партією на посаду мера за підтримки центральної проросійської партії «Опозиційна платформа - За Життя» та особисто Володимира Рабіновича.

Сам Володимир Сальдо до моменту місцевих виборів 2020 року вже тричі посідав крісло мера Херсона з 2002 по 2010 рік, тому вже мав певний електоральний рейтинг та політичну впізнаваність. До того Сальдо до 2012 року відносився до крила народних депутатів Партії регіонів і до того ж під час Революції Гідності був у числі депутатів, що голосували за прийняття диктаторських законів.

На останніх місцевих виборах Блок Сальдо балотувався з програмою зі стратегією розвитку Херсонщини на 2020-2030 рік, традиційними обіцянками підвищення соціально-економічних умов у регіоні та заходами зі зменшення негативних наслідків від пандемії COVID-19 [46].

На виборах на посаду мера Володимир Сальдо зі значним віддривом поступився Ігору Колихаєву, представнику партії «Нам тут жити» з результатом 63,07% проти 32,97%. А сама партія Сальдо у рейтингу виборів до міської ради поступилася партіям: «Нам тут жити», «Опозиційна платформа - За Життя» та «Слуга Народу». Отже, результати Блока Сальдо мали такий вигляд: п'ять депутатів - у Херсонській обласній раді, дев'ять депутатів - у Херсонській міській раді та по декілька представників у районних та селищних радах [11].

Хоча партія не здобула перемогу на місцевих виборах та мала порівняно мізерне представництво в органах місцевої влади, її руйнівний проросійський потенціал проявився під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. В ході окупації Херсона російськими військами Володимир Сальдо фактично очолив число колаборантів, що пішли на співпрацю з загарбниками та був призначений головою окупаційної адміністрації Херсона, а згодом прийняв російське громадянство. Крім Сальдо, у партії були і інші троє зрадників, які увійшли до так званого «Комітета спасення Херсонщини «За мир и порядок». Чинний депутат міськради Ігор Семенчев вже отримав підозру у державній зраді. До цього комітету входить також депутат райради Сергій Черевко та кандидат у депутати райради від «Блоку Володимира Сальдо» Дмитро Савлукенко. Усім переліченим колаборантам винесено відповідне обвинувачення у державній зраді [13].

Викликає чимало запитань та потребує пильної уваги й інша регіональна політична сила зосереджена на Одещині - партія «Довіряй ділам», зокрема її очільник та мер міста Геннадій Труханов.

Оформилась партія «Довіряй ділам» у 2015 році після завершення місцевих виборів та формування фракцій в Одеській міській раді. Партійний склад політичної сили сформували в основному колишні члени Партії Регіонів, що були націлені на підтримку міського голови Одеси

Геннадія Труханова. Сам Труханов під час парламентських виборів 2012 року був обраний депутатом від Партії регіонів. А у 2014 році переміг на позачергових виборах мера Одеси. З 2015 року Г. Труханов є очільником партії «Довіряй ділам» та переобраний міським головою на чергових місцевих 2015 року [1].

Каденції Геннадія Труханова відзначились низкою політичних скандалів, а за самим мером Одеси закріпилась репутація симпатика сусідньої РФ, тому зважаючи на низку конфліктогенних чинників, пов'язаних з діяльністю даної партії та її очільника, важливо розглянути які саме скандали пов'язані з його діяльністю, якими фактами підкріплена проросійська репутація Труханова та яку він становить загрозу партійній системі України.

Одним з гучних політичних скандалів, пов'язаних з Трухановим є фігурування в двох кримінальних справах: про недостовірне декларування, а також справи про заволодіння бюджетними коштами в сумі понад 92 млн гривень внаслідок придбання у власність приміщення адмінкорпусу колишнього заводу «Краян» за удвічі завищеною вартістю. Щоправда у липні 2019 року Труханова було виправдано по даній справі, рішенням суду вручено підозру було визнано незаконною, а більшість доказів назвали неприпустимими [1].

Іншим серйозним обвинуваченням до Геннадія Труханова є підозра у подвійному громадянстві. Це виявилось у 2016 році після опублікування так званих «панамських документів». Журналіські розслідування свідчать, що мер Одеси при реєстрації офшорних компаній на Британські Віргінські Острови у всіх реєстраційних документах вказував російське, а не українське громадянство. Згідно з цими даними, Труханов є громадянином РФ та зареєстрований за відповідною адресою Тоді управління СБУ в Одеській області не знайшло доказів існування російського паспорта в Труханова. А сам одеський мер тріумфально опублікував у Facebook фото

довідки від генконсульства Росії в Одесі про відсутність громадянства Росії. Та згодом з'явилися нові докази. Якщо ввести особисті та паспортні дані Труханова на сайті Федеральної податкової служби Росії, то система видає ідентифікаційний номер платника податків Труханова у Росії [1].

На сьогодні розслідування справи перебуває в замороженому стані. Були спроби дати хід цій справі боку народного депутата Мустафи Найєма, який спрямував відповідні запити до правоохоронних органів. Однак, наразі ці спроби перебувають у глухому куті. ГПУ відправляє депутата до СБУ, а СБУ – до Державної міграційної служби, таким чином перекладаючи відповідальність із себе на інші відомства [1].

Від початку військової агресії РФ в Україні 2014 року позиція

Г. Труханова була неоднозначною. Коли розгортання окупаційних військ РФ на сході України було в самому розпалі, а в Донецькій та Луганській областях створювались терористичні організації «ДНР» і «ЛНР», Труханов висловлював доволі сумнівну позицію у руслі «мы не будем воевать с братским русским народом» та до останнього опирався визнанню РФ країною-агресоркою.

На тлі Революції Гідності та початку російсько-української війни, що вимагали максимального національного згуртування, мер Одеси увесь час балансував, не займаючи ані проукраїнської, ані опозиційної до російської військової агресії позиції. Натомість у висловлюваннях Труханова нерідко зустрічаються російські ідеологічні наративи, а його тези латентно межують з пропагандою країни-агресора.

Також відзначився очільник Одеси і його соратники своєю боротьбою з декомунізацією. Незважаючи на чітку позицію центральної влади та позицію громадськості, мер активно захищає залишки культури країни-агресора у місті. Труханов тричі намагався повернути місту комуністичні назви та прибрати назви на честь бійців полку «Азов» та інших загиблих воїнів. Напередодні виборів організував громадські

слухання про повернення проспекту Небесної Сотні назви Маршала Жукова для так званого «відновлення історичної справедливості». Таким чином міський голова на тлі війни з РФ та політики дерусифікації доволі активно займає позицію за збереження російських культурних маркерів у регіоні, що є «червоним прапорцем» для громадськості та центральної влади [1].

Навіть, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році мер Одеси виступив з довідолі обережним зверненням до містян. В його тезах не було жодної згадки РФ як країни агресора та російських окупантів, натомість досить завуальовані висловлювання про «зміну звичайного укладу життя», «необхідність згуртуватись та взаємодіяти» [26].

Після майже тижневої тиші Труханов все ж таки виступив з більш чітким публічним зсідвенням своєї позиції, висловив певні антиросійські висловлювання та опублікував символічну фотосесію в українській військовій формі.

Проте і цей спалах патріотизму швидко згас, а риторика почала змінюватися в протилежний Україні бік. З'явилися тези про «обманутих российских людей и солдат» та «братоубийственную войну», про те, що мера турбує «ненависть до всього російського». Загалом подібні висловлювання співзвучні з наративами, які активно просувалися Росією на початку війни. Мовляв, єдиним винуватцем у війні є Путін, інші ж російський народ і звичайні військові є «маленькими» ошуканими людьми, які не бажають війни [1].

Не менш скандальним було інтерв'ю, яке Труханов дав російському виданню. На тлі офіційної та безкомпромісної позиції державного керівництва щодо жодних перемовин за умовами РФ, мер Одеси виступає з контраверсійними заявами про те, що «Путін не хоче бомбардувати Одесу», з агресорами «необхідно шукати консесуси, уникати ескалації та

йти на домовленості», що викликало великий резонанс в українському суспільстві, хоча сам Труханов намагався знайти певні виправдання, мовляв його тези вирвані з контексту [1].

Проросійська риторика просувалась Трухановим не лише на внутрішній, а й на зовнішній арені, що показало інтерв'ю італійському виданню. Не оминув в своєму інтерв'ю Труханов питання пам'ятників російським персоналіям Катерині II та Пушкіну, які мер Одеси традиційно й самовіддано захищав. Аргументував свою позицію думкою, що демонтаж статуй не має сенсу, оскільки «від цього історія не змінюється» і «він чекає».

Таким чином, можна підсумувати, що хоч зважаючи на військовий стан, мер Одеси Генадій Труханов не займає явну проросійську позицію. Та все ж у висловах голови «Довіряй ділам», його інтерв'ю, політичній позиції й діяльності знаходяться чимало підтверджень того, що сам Труханов виступає виразником пропагандистських наративів, з якими активно бороться Україна як всередині держави, так і на міжнародній арені. Будь-яка лояльність до РФ, починаючи з 2014 року, є неприпустимою для України. Натомість очільник Одеси, навіть після повномасштабного вторгнення перебуває у російському порядку денному, шукаючи виправдання й компроміси для країни агресора, та доволі стримано висловлюючи проукраїнську позицію.

Слід відмітити, що відмінною частиною місцевої політики Одещини залишається певний «містечковий шовінізм», що проявляється тезах про винятковість Одеси й одеситів з поміж інших областей, нав'язування політики Києва у регіоні, що створює значні й протиріччя між регіоном і центром. Загальноприйнята по Україні державна політика дерусифікації також зустрічає постійну протидію з боку очільника «Довіряй ділам», який незважаючи на числені обстріли у міста з боку РФ, продовжує стояти на захисті російських культурних маркерів.

Закріплює ці не цілком явні зв'язки з країною агресором підозра Генадія Труханова у подвійному (російському) громадянстві, що до сих пір залишилось недорозслідуваним. Проблема криється не тільки у діяльності політичної сили та очільника міста, а й у відсутності реакції держави на контраверсійні у військовий час висловлювання мера.

Висновки до 3-го розділу

Таким чином, незважаючи на більшою мірою успішну реформу децентралізації, що дала значний стимул для розвитку місцевого самоврядування, між центром та регіоном зберігаються суттєві лінії розлому, що породжують конфлікти між вертикалями влади. В ході розвитку політичної системи України регіони стають дедалі більш самодостатнім середовищем, зі своїми інтересами та баченням розвитку, що посилює вплив та місцевих еліт, витісняючи центральне представництво з органів місцевого самоврядування.

Серед основних конфліктних сценаріїв між регіональним та місцевих рівнем влади можна виділити:

- 1) Різний підхід до електорату та передвиборчої риторики.
- 2) Боротьба за місцеві бюджети.
- 3) Створення місцевими елітами локальних політичних режимів.
- 4) Відсутність законодавчої реакції на активне поширення місцевих партій.
- 5) Регіональні політичні сили з зовнішніми центрами впливу.
- 6) Формування дворівненої партійної системи.

Зважаючи на об'єктивно змагальний характер політичної системи, одвічну дилемність у розподілі ресурсів і повноважень між гілками влади, що породжує певні протиріччя, одні партії шукають можливості діалогу з центральною владою, інші йдуть на конфронтацію, а в найгірших випадках своєю діяльністю порушують національну безпеку і суверенітет України. До числа останніх відносимо політичні партії, що обстоюють ідеї

окремішності певного регіону, виступаючи за інтеграцію з іншими країнами. Зазвичай подібні партійні утворення виступають політичними проектами, що лобіюються іноземною країною для підживлення регіоналістських та сепаратистських настроїв.

У своїй риторичі подібні партії просувають ідею «самовизначення» областей у складі України, загострюють етномовні-питання, прагнуть знизити рівень довіри населення до чинної влади. Таким чином політичні партії стають інструментом піщерення зовнішнього впливу на політичний порядок денний в Україні, що веде до послаблення вертикалі влади, поляризує суспільство та дестабілізує країну.

До числа найбільш девіантних партій, що в своїй діяльності обстоюють партикуляристські підвалини та значною мірою інтегровані у порядок денний іноземних держав відносимо партії представлені у трьох регіонах: Херсон, Закарпаття та Одеса.

Характерним для Закарпатського регіону є велика концентрація угорської етнічної громади з власною місцевою партійною елітою. До місцевих виборів 2020 року основними регіональними партіями Закарпаття були «КМКС» Партія угорців України» та «Демократична партія угорців». Згадані партії тривалий час виступають для сусідньої Угорщини інструментом поширення свого впливу в українському регіоні. Головним та небезпечним наслідком цієї політики є зростання лояльності закарпатців до сусідньої держави, нав'язування національної ідентичності закарпатцям до сусідньої держави, толерування подвійного громадянства, забороненого в Україні. Черезмірне втручання сусідньої іноземної держави в політичні процеси України переходить рамки українського законодавства та становить сепаратистську загрозу для національної безпеки України.

Інше крило сепаратистських партійних утворень представлене партіями проросійського вектора діяльності. Діяльність партій

проросійського спрямування в порівнянні з угорськими має значно більшу мережу політичних партій представлених як в регіонах, так і в центрі та ще більшу фінансову та ідеологічну підтримку з боку РФ протягом років.

В ході дослідження було розглянуто партії на півдні України - Херсонщині та Одещині та зокрема їх місцевих очільників. Мери згаданих міст пов'язані спільним членством у колишній провладній Партії регіонів, просуванням наративів російської пропаганди та іншою діяльністю, що підриває суверенітет України на тлі повномасштабної війни з РФ.

Хоча до переломного початку війни на діяльність партій, що лобіюють інтереси сусідньої країни центральна влада та громадськість дивилися крізь пальці, окупація Херсонщини продемонструвала усю небезпеку існування в органах місцевої влади проросійських партійних утворень.

РОЗДІЛ 4. ПОТЕНЦІЙНІ ШЛЯХИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

4.1 Взаємовідносини між місцевими та державними рівнями влади

Збалансований регіональний розвиток є важливою запорукою державного розвитку. З огляду на різноманітні політичні процеси на теренах України дана проблема є особливо актуальною. Адже налагодження системи взаємовідносин між державним та місцевим рівнями влади необхідне для: усунення проблеми надмірної централізації влади; відходу від застарілих радянських моделей управління; розв'язання конфліктів відповідальності та повноважень органів місцевої влади та державних органів; більш раціонального розподілу бюджету по всій країні; налагодження ефективної системи самоорганізації місцевих громад; міжрегіонального співробітництва тощо.

Наявність ефективної системи взаємовідносин в площині регіоні-центр є також одним з ключових показників розвитку демократії та

становлення громадянського суспільства в країні. Недарма дієздатна модель державної регіональної політики була і залишається однією з умов європейської інтеграції України.

Перелічені вище фактори стали визначальними для впровадження в Україні адміністративно територіальної реформи, що започаткувала масштабний процес децентралізації влади. Основна мета децентралізації - зміцнення місцевих органів влади та самоврядування. Політична практика доводить, що подібна модель влади має цілий ряд переваг, серед яких: досягнення рівномірного рівня розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності, налагодження зв'язків влади з мешканцями територіальних громад, стимулювання місцевого самоврядування, створення нових можливостей для розвитку регіонів, більш ефективна структура управління, підвищення якості прийняття управлінських рішень і надання адміністративних послуг, досягнення балансу між загальнонаціональними та регіональними інтересами, покращення соціально-економічних показників.

Починаючи з 2014 року реформа децентралізації стала одним з пріоритетних напрямків державної політики та здобула відповідне закріплення в українському законодавстві. За цей час було сформовано основний пакет законодавства з впровадженням ключових законодавчих норм. Зокрема:

- Закон *“Про добровільне об'єднання територіальних громад”*, в якому закладено юридичну основу для формування інституту місцевого самоврядування на базовому рівні [22].

- Закон *про внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів України*, що передбачав збільшення фінансування місцевих бюджетів [21].

- Закон *про засади державної регіональної політики*, що визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової

частини внутрішньої політики України, встановлює особливості відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України [23].

Таким чином із запровадженням реформи децентралізації було створено нову законодавчу базу, що створила необхідні правові умови для формування територіальних громад, визначала нову модель фінансування місцевих бюджетів та закріпила основні концептуальні засади державної регіональної політики України. А найголовніша системна зміна - це передача самостійності органам місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення, де державним органам відводилась функція адміністративного нагляду.

Адміністративно-територіально реформа, створення ОТГ, проведення місцевих виборів 2020 року хоч і створили організаційну основу для нової системи управління на місцевому рівні, однак наразі ця система не набула повномірного законодавчого забезпечення.

Зокрема потребують ухвалення низка таких законів: «Про місцеве самоврядування», закону «Про місцеві державні адміністрації», закону «Про службу в органах місцевого самоврядування». Також важливим є ухвалення ряду законів, які визначають адміністративні процедури, механізми горизонтальної взаємодії громад та їхні стосунки з центральними органами влади [43, с.12].

Залишається предметом дискусій інший закон «Про місцеві референдуми». Виступають із критикою цієї ініціативи через низку об'єктивних ризиків спекуляції інструментом місцевих референдумів з боку деяких представників регіональних еліт або зовнішніми центрами впливу для поляризації суспільства, провокування міжрегіональних конфліктів та нівелювання національної політики. Тому існують побоювання, що закон матиме негативні наслідки та призведе до загострення регіоналізації в Україні.

Також в останні роки точились активні обговорення навколо теми запровадження інституту префектів, ідея якого полягала у «створенні ефективного нагляду за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування». Впровадження інституту префектури передбачає зміну діючої системи ОДА/РДА. Відповідно до законопроекту префект відноситься до місцевого органу виконавчої влади, призначається на посаду на конкурсній основі Президентом України строком в три роки та відповідальний перед главою держави і підзвітний Уряду [43, с.12].

Подібне нововведення також несе значні ризики з точки зору функціонування місцевого самоврядування та порушення балансу влади на місцях, про що заявляла Асоціація міст України. Зокрема через небезпеку зловживання кадровими призначеннями та використання їх у цілях поширення впливу центральної влади на вирішення питань місцевого рівня, що нівелюватиме децентралізацію. Інститут префектів може стати причиною конфліктів між керівниками органів місцевого самоврядування. Тому дана посада вимагає чіткого законодавчого визначення своєї ролі в системі влади, врахування інтересів місцевих еліт для досягнення домовленості між центральним та місцевим рівнями влади [43, с.13].

Отже, завдяки реформі децентралізації в Україні сформувалося сприятливе середовище для встановлення самостійного регіонального рівня політики, говорити про остаточне оформлення місцевого самоврядування поки рано. Завершення реформи потребує прийняття ще ряду важливих законів, а також додаткового осмислення і аналізу питання про межі місцевої та державної влади, більш чіткого визначення та розмежування їх повноважень, з'ясування питання сутності місцевого самоврядування, зокрема чи є воно частиною державного механізму або ж окремим самостійним суб'єктом влади на місцевому рівні. Адже на даному етапі законодавчі норми не враховують у повній мірі усі аспекти реалізації

місцевої політики та розподілу повноважень між ланками влади, на фоні чого між ними можуть виникати розбіжності у прийнятті та ухваленні політичних рішень, конкуренція за вплив над регіоном.

Одним з засадничих принципів місцевого самоврядування, що визначений Європейською Хартією, ратифікованою в тому числі й Україною, є принцип автономії. Принцип автономності передбачає право самостійності у вирішення питань місцевого рівня та значення, розвитку та управлінні процесами суспільної життєдіяльності, а також свобода на реалізацію самоврядування на відповідній територіальній одиниці в обсязі, який визначається державними органами влади [19].

Реалізацію цього права органами місцевого самоврядування можна розділити на три області: правову, організаційну та фінансову.

Відповідно до правової автономії органи місцевого самоврядування мають в своєму розпорядженні повноваження, визначені законами України, а також право на судовий захист для дотримання принципів самоврядності. Дані повноваження можуть бути повними і виключними, тобто одночасно не належати й іншим владним органам. Якщо органу місцевого самоврядування делеговано певні повноваження, він повинен мати можливість адаптувати їх до реалізації на місцевому рівні. Також органи місцевого самоврядування наділені свободою для здійснення ініціатив [19].

Організаційна автономія надає місцевим органам можливість самостійно визначати свою внутрішню структуру, що повністю відповідала б місцевим запитами та була ефективною й дієздатною. Органи місцевого самоврядування не повинні перебувати у ієрархічному підпорядкуванні іншим суб'єктам влади. Натомість можливий адміністративний контроль і нагляд за місцевими органами з боку центральних в рамках забезпечення законності та основоположних принципів місцевого самоврядування. Державний контроль діяльності

місцевих органів та посадових осіб може забезпечуватись лише в рамках повноважень та засобів, передбачених законами України, без прямого втручання у процеси здійснення самоврядування [19].

Ще одна необхідна умова для реалізації місцевого-самоврядування є матеріально-фінансова автономія, що передбачає право територіальних громад та місцевих органів на володіння, користування та розпорядження майном, що є частиною комунальної власності, власними фінансовими ресурсами, необхідними для здійснення своїх повноважень [19].

Однак, завершальні етапи впровадження реформи децентралізації та активне становлення місцевого самоврядування були значною мірою відсунуті на другий план через початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року. Військовий стан докорінно змінив порядок денний в країні, що тягне за собою зміни в порядку реалізації місцевого самоврядування, зміни у взаємовідносинах місцевих та державних органів влади зі зростанням ролі останніх.

Першочерговою організаційною зміною на місцях стало утворення державою військових адміністрацій, спеціальних тимчасових органів на основі обласних та районних державних адміністрацій, які взаємодіючи з військовим керівництвом, мають забезпечувати дотримання заходів військового стану, оборони, цивільного захисту та громадської безпеки. Для протидії наступу РФ військові адміністрації одночасно виконують функції військових та державних органів влади та за деяких умов, визначених у законодавстві, можуть отримувати в своє розпорядження повноваження місцевого самоврядування.

Попри військовий стан місцева самоврядування продовжує виконувати функціонувати. В нових умовах на місцеві органи влади, навіть лягло ряд додаткових функцій пов'язаних з гуманітарними, логістичними, міграційними питаннями, ліквідації наслідків руйнувань інфраструктури.

Перші дні війни більшою мірою продемонстрували дієздатність системи взаємодії між органами державної та місцевої влади України, а також великий потенціал самоорганізації суспільства. Зорема налагоджена взаємодія у фінансовому та ресурсному підтримці ЗСУ, релокації бізнесів, евакуації цивільних мешканців з прифронтових населених пунктів [68].

Також більшість місцевих органів на початку вторгнення активно виконували закон «Про основи національного спротиву» в частині організації добровольчих формувань територіальних громад, будівництва захисних споруд, блокпостів тощо [20].

Децентралізаційні реформи, які ще не добігли до завершення, а також результати місцевих виборів 2020 показали, що як і перед початком військового вторгнення, так і в ході військових дій, більшість очільників ОМС зберегли свій рейтинг та довіру серед електорату, що сприяло продовженню активному спротиву військовій агресії.

Активізувалося внаслідок війни транскордонне співробітництво в регіонах України. Так взаємодія між регіонами ЄС та українськими регіонами відіграє величезну роль у гуманітарній допомозі та сприянню відновленню України після руйнувань, спричинених російською військовою агресією. Так, португальське місто Кашкайш надало гроші для відбудови дитячого садку в Ірпіні, польський Гданськ виділив фінансування для реконструкції Бородянки та багато інших прикладів [2].

Окремі населені пункти в ході військових дій тимчасово опинилися під російською окупацією, що поставило перед представниками тамтешньої місцевої влади питання що їх дій за таких умов. Адже непоодинокими були випадки викрадень міських голів в окупованих населених пунктах, де очільники місцевого самоврядування відмовлялися співпрацювати з окупантами. Та були, на жаль, і випадки коли посадові особи на місцевому рівні виявлялися колаборантами та ставали на бік окупаційного режиму.

Можна підсумувати, що місцеве самоврядування більшості українських регіонів більш менш успішно дає раду своїм функціям під час війни. Тим не менш, зважаючи на військовий стан, проявляється тенденція до посилення централізації в ухваленні рішень та єдиноначальність. Зокрема для посилення керованості органів місцевого самоврядування в умовах військового стану з боку центральної влади Кабінет Міністрів та Верховна Рада України внесла зміни у Закон про військовий стан. Нововведення передбачають правомірні механізми для ситуацій, коли орган місцевого самоврядування не виконує свої функції та за ряд інших причин, через які ВРУ може проголосувати за те, щоб передати його повноваження військовій адміністрації. Загалом подібна централізованість влади є обгрунтованою в умовах військового стану. Однак важливо, щоб рішення, які приймаються в таких умовах згідно із Законом про військовий стан, регулювали виключно потреби військового стану, це віднімаючи статус у місцевого самоврядування [2].

4.2 Шляхи інтеграції локальних політичних проєктів в партійну систему України.

Подальша модернізація системи управління України потребує знаходження оптимального балансу між загальнодержавною та місцевим ланками влади. Зокрема, зважаючи на військовий стан в країні, що породжує тенденцію до централізації влади, цілі започаткованої раніше реформи децентралізації повинні бути реалізованими та дійти до запланованого завершення.

Локальні політичні партії стали невід'ємним елементом місцевих політичних процесів. На сьогодні - це активні актори місцевої політики, представники органів місцевого самоврядування, міські або обласні очільники. Останні вибори показали значний потенціал до самоорганізації місцевих еліт у повноцінні політичні партії зі створенням власного регіонально бренду. Реформа децентралізації дозволила місцевим

політичним силам наростити свій вплив в регіонах за рахунок розширення повноважень та надходжень місцевих бюджетів. А останні місцеві вибори засвідчили переважаючу симпатію до місцевих політичних брендів на противагу загальнонаціональним. Представники локальних політичних проєктів активно конкурують під час виборів з представниками - загальнонаціональними. Здобуваючи перемогу, вони очолюють органи місцевого самоврядування, що крім вирішення питань місцевого рівня, передбачає певні зобов'язання та взаємодію з центральними органами влади для підтримки налагодженого управління країною.

Існує ряд негативних факторів, що спричиняють поглиблення протиріч між місцевим та державними політичними силами, зокрема: слабка регіональна політика центру, незавершеність реформи децентралізації, відсутність законодавчої реакції на діяльність політичних партій з регіональною прив'язкою. Перелічені чинники потенційно сприятимуть посиленню місцевих політичних сил, а невизначеність у питанні офіційного визначення статусу регіональних політичних партій та слабка позиція центру щодо цього питання можуть сформувати «клаптикову» структуру влади в країні або ж викликати пряму конфронтацію між двома рівнями влади.

Уникнення цього сценарію, на нашу думку, можливе за умови вироблення стратегії інтеграції місцевих політичних партій у загальнонаціональну партійну систему України. Така стратегія передбачає пошук майданчиків для діалогу між державними та місцевими політичними силами, формування між ними узгодженої стратегії регіонально розвитку. Визнання місцевих політичних проєктів реальними політичними гравцями на місцевому рівні може сприяти пошукам між двома сторонами дієвих механізмів для співпраці та налагодити комунікацію між полярними центром та регіоном.

Відтак зростаюча підтримка місцевих політичних партій в регіонах обумовлює необхідність реалізації державної регіональної політики, спрямованої на модернізацію системи взаємовідносин центру і регіонів.

Потребує розробки теоретична модель управління, що була б дієздатною для забезпечення необхідної єдності верховної державної влади з одночасною самостійністю місцевого самоврядування. Застосування деяких з наведених нижче пропозицій необхідне на теперішньому етапі в Україні, однак реалізація частини з них стане можливою та більш пріоритетною після повернення Україною свого суверенітету та деокупації держави.

Пріоритетні напрямки діяльності для державної регіональної політики:

1) Формування центральною владою тактики діяльності щодо регіональних партій

Регіональні політичні партії в Україні виступають у формальному статусі всеукраїнських. Попри юридичний статус діяльність партій з відкритою регіональною прив'язкою поширена майже по всій території України, вони присутні у місцевій владі та займають провідні позиції серед електорату на місцевих виборах, тому наявність та діяльність даних партійних утворень більше не може ігноруватись центральною владою. Для побудови ефективного діалогу між центральними та регіональними партійними осередками представникам центру необхідне чітке розуміння того, ким є їх головний контрагент, які він переслідує цілі. Тому важливим є вивчення специфіки, особливостей функціонування регіональних політичних партій, постійний моніторинг діяльності ключових партійних представників у кожному регіоні, щоб на основі цих даних сформулювати актуальні рекомендації для центральних органів влади та вироблення ними відповідної тактики своєї політики щодо регіональних політичних партій.

2) Залучення громадськості до політичного дискурсу в питаннях діяльності регіональних партій

Регіональні політичні сили зосереджені здебільшого лише на місцевій проблематиці, це породжує ризики дезінтеграції від національного порядку денного, може сприяти виникненню нових сепаратистських рухів. Зважаючи на це, налагодження діалогу між основним гравцями регіональної політики та громадськості є однією з необхідних умов для формування й впровадження узгодженої державної регіональної політики. В Україні активно діють громадські організації, що займаються моніторингом політичних процесів, є розвинуте активістське та журналістське крило, яких можна залучати до політичного дискурсу в питаннях діяльності регіональних партій. Також важливо стимулювати до активності та регіональному рівні й громадянське суспільство. Налагоджений діалог між громадськістю та регіональними партійними осередками дозволить сформувати сприятливе інформаційне поле, що стане передумовою для включення регіональних партійних представників у загальнонаціональний суспільно-політичний дискурс [43, с.74].

3) Інформаційна політика спрямована на включення регіональних питань до загального порядку денного

Тенденція до посилення регіональних політичних партій об'єктивно збільшує ризики регіоналізації. Одним із способів уникнення таких ризиків є формування суспільного запиту на підтримку міжрегіональної кооперації. До цього можна залучити телевізійні та медійні ресурси в якості майданчика для просування міжрегіональної комунікації (туризму, співпраця малого і середнього бізнесу). Також важливо активніше залучати регіональних лідерів думок та забезпечувати їх присутність у національному інформаційному полі. Таким чином завдяки регулярному та цілеспрямованому інформуванню про політичні процеси в регіонах з висвітленням позитивних тенденцій та факторів ризику дозволить

регіональним партійним осередком не «випадати» з національного порядку денного і не капсулюватись і замкнений локальний режим.

4) Стимулювання міжрегіональної співпраці

Інвестиційна політика держави є важливою умовою зниження ризиків регіоналізації. Регіональні політичні процеси в Україні характеризуються значним впливом місцевих бізнесових еліт, які також залучені до місцевої політики. Їхнє становлення як впливових акторів місцевої політики відбувається паралельно з посиленням економічних позицій. Тому у багатьох регіонах місцеві бізнес еліти займають панівні позиції й у місцевих органах влади. Зважаючи на це, економічні інтереси відіграють значну роль у побудові ними стратегії розвитку та влади в регіоні. Існують непоодинокі випадки, коли представники бізнесового крила формують власні партійні бренди, з якими перемагають на місцевих виборах. Наприклад, черівецька партія «Єдина Альтернатива». Зокрема її очільник Клічук Роман, який побудував мережу підприємницьких проєктів по всьому місто та наразі займає посаду міського голови.

Зважаючи на таку специфіку місцевих політичних процесів, необхідна реакція з боку держави, що дозволить уникнути розвитку конфліктів за розподіл сфер економічного впливу всередині регіону. Для цього держава має створити сприятливі умови для розвитку міжрегіональної підприємницької діяльності. В цьому контексті потрібен пошук управлінських регуляторних, які б спростили процес функціонування бізнесу одразу в кількох регіонах; розбудова комфортної інфраструктури для міжрегіональної співпраці; інформаційна робота з представниками бізнес середовища щодо можливостей міжобласного економічного розвитку [43, с.75].

5) Партійно-політичні трансформації та методична підтримка діяльності регіональних партій

Слабка позиція держави щодо інституту регіональних політичних партій уповільнює темпи та якість партійного будівництва в країні. А за умов слабого політичного структурування суспільства створюються умови для посилення неформальних регіональних груп впливу. Тому важливим є пошук механізмів для посилення інституту політичних партій, стимулювання партійної діяльності на регіональному рівні. Держава повинна забезпечити освітню та методичну підтримку регіональних партійних організацій, оскільки вони виступають оптимальною альтернативою локальним групам впливу. Таким чином, забезпечивши розвиток та підтримуючи локальні партії, держава може сприяти включенню ключових виразників регіональних питань у національний порядок денний.

б) Жорстка правова реакція на діяльність сепаратистських політичних утворень

В Україні довгий час діяла мережа партійних проєктів регіональної дезінтеграції, які в своїй діяльності активно використовували заклики до федералізації, запровадження двомовності або відкрито саботували офіційну центральну владу для розпалювання сепаратистських настроїв всередині країни. Внаслідок толерування діяльності подібних політичних утворень зовнішнім центрам впливу вдавалось створювати штучні конфлікти всередині суспільства, маніпулюючи суспільною думкою.

Та з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну підтримка подібних партій практично повністю зникла, а державна влада прибігла до давно назрівавшого політичного рішення щодо законодавчої заборони діяльності політичних партій проросійського крила. За нинішніх умов державна влада України повинна забезпечити жорстку правову оцінку та реакцію щодо сепаратистських рухів всередині країни, а також щодо проросійських висловлювань, які можуть звучати від державних службовців чи посадових осіб. Позиція держави щодо висловлювань, що

ставлять під сумнів територіальну цілісність та суверенітет України повинна бути непохитною.

7) Інтеграція регіональних політичних партій у всеукраїнські політичні процеси

Підтримка загальнонаціонального діалогу залишається нагальною потребою для підтримки соборності України, подолання тенцендії до конкуренції ідентичності серед громадян. Слабка національна ідентичність підвищує привабливість та інтерес представників етнічних груп, особливо проживаючих у прикордонних регіонах України, до сусідніх держав. В свою чергу перед деякими сусідніми державами зростає спокуса до приєднання територій проживання етнічних груп в склад своєї держави під приводом захисту своїх співвітчизників на території України.

Отже, важливим залишається застосування з боку державного керівництва України певних запобіжників для перешкоджання розвитку сепаратизму. Зокрема, повноцінне забезпечення прав та інтересів усіх українських регіонів; збалансоване поєднання вертикальних політичних взаємовідносин в площині центр-регіони та горизонтальних міжрегіональних взаємовідносин; культурна підтримка регіонів; підтримка присутності регіонах питань у національному інформаційному полі; активна інвестиційна політика та фінансова централізація; забезпечення умов для пропорційного представництва регіональних еліт на національному рівні.

8) Вироблення чіткої позиції держави щодо визначення статусу регіональних політичних партій

Питання офіційності статусу регіональних політичних партій до сих пір залишається невизначеним. Не дивлячись на те, що українське законодавство не передбачає можливості реєстрації та діяльності партій із регіональним статусом, вони утворюються під формальним всеукраїнським статусом, відкрито декларуючи регіональну свою

прив'язку, обмежуючись в своїй діяльності певним регіоном. Подібна тенденція породжує ризики нівелювання українського законодавства, тому потребує вироблення дієвих політичних рішень.

Питання щодо необхідності надання регіональним партіям легального статусу залишається предметом дискусій в українському політикумі. З одного боку практика офіційної діяльності регіональних партій поширюється на низку європейських країн, де громадяни мають право об'єднуватися в групи, обмежуючи сферу своєї діяльності до регіонального або місцевого рівнів та до місцевих і регіональних виборів. З іншого в українській політичній практиці існують досить обґрунтовані побоювання, що легалізація регіональних партійних утворень призведе до дезінтеграції держави. Наразі це питання стоїть на паузі через військовий стан в Україні, тому на даному етапі говорити про готовність України до такого рішення зарано.

На нашу думку, актуалізація питання надання регіональним партіям офіційного статусу стане доцільною після повного відновлення суверенітету нашої держави, проведення деокупаційних заходів та завершення реформи децентралізації. Це створить більш сприятливі умови для ухвалення правильних та прогнозованих рішень відносно діяльності регіональних політичних партій в Україні.

Висновки до 4-го розділу

Як державні, так і місцеві органи влади мають власне партійне представництво на обох рівнях влади, тому для ефективної роботи вертикалі влади необхідна налагоджена система взаємовідносин між місцевими та державними рівнями влади. Започаткована в 2014 році реформа децентралізації стала важливим кроком на шляху до винайдення оптимального балансу між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Реформа дала значний поштовх для розвитку місцевих політичних процесів з огляду на розширення повноважень

місцевої влади та збільшення притоку фінансових ресурсів з центру в регіони. Важливим є збереження курсу на децентралізацію системи державного управління. Станом на сьогодні завершення реформи потребує законодавчого доопрацювання, яке б враховувало усі аспекти реалізації місцевої політики та розподілу повноважень між ланками центральної і регіональної влади задля уникнення розбіжностей у прийнятті та ухваленні політичних рішень, конкуренції за вплив над регіоном.

Успішна реалізація реформи місцевого самоврядування також потребує дотримання засадничих принципів автономії місцевого самоврядування, що визначений Європейською Хартією та включає правову, організаційну та матеріально-фінансову автономію органів місцевого самоврядування.

Проаналізовано становище місцевого самоврядування станом на 2022 рік. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну та введенням військового стану порядок реалізації місцевої політики зазнав суттєвих організаційних змін, а завершення реформи децентралізації було поставлене на паузу. В нових умовах на місцеві органи влади припадає ряд додаткових функцій пов'язаних з гуманітарними, логістичними, міграційними питаннями, ліквідацією наслідків руйнувань інфраструктури. Тим не менш, зважаючи на військовий стан, проявляється тенденція до посилення централізації в ухваленні рішень та єдиноначальність.

Попри військовий стан важливо не допустити відхід від подальшої модернізації системи управління України. Зважаючи на ряд негативних факторів, що спричиняють поглиблення протиріч між місцевим та державними політичним силами, а також необхідність забезпечення єдності верховної державної влади з одночасною самостійністю місцевого самоврядування важливо виробити стратегію інтеграції місцевих політичних партій у загальнонаціональну партійну систему України.

Підсумовуючи, сформульовані нами теоретичні рекомендації для державної регіональної політики, було виділено сім пріоритетних напрямків:

1. Формування центральною владою тактики діяльності щодо регіональних партій.
2. Залучення громадськості.
3. Інформаційна політика.
4. Стимулювання міжрегіональної співпраці.
5. Партійно-політичні трансформації.
6. Жорстка правова реакція на діяльність сепаратистських політичних утворень.
7. Інтеграція регіональних політичних партій у всеукраїнські політичні процеси.

Наведені рекомендації дозволяють зменшити рівень дезінтеграції місцевих політичних сил, сприятимуть налагодженню діалогу та більш ефективної системи взаємовідносин між двома вертикалями влади, а також сприятимуть включенню регіональних питань в національний порядок денний, сприятимуть відкритості органів місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Політичні партії та партійні системи є широкодослідженим феноменом та становлять чималий пласт політологічних досліджень. Однак, партійна система є динамічною за своїм змістом, адже з кожним виборчим

циклом змінюються партійна конфігурація, основні центри політичного впливу та електоральні вподобання. Це означає постійну трансформацію старих та утворення нових політичних партій, які артикулюють певні суспільні інтереси в своїх виборчих і програмних засадах, що у підсумку відбивається на політичному курсі держави або регіону. Отже, політичні партії є предметом постійної модернізації, тому вони завжди перебувають у полі зору політологів, завданням яких є формування актуальної наукової оцінки даному аспекту політичних процесів.

Основоположною навчально-методичною літературою щодо дослідження політичних партій є «Політичні партії» М. Дюверже, «Партії та партійні системи» Дж. Сарторі, а також праці таких дослідників як Є. Вятр, К. Р. Лютер, П. Майєр, Г. Сміт, Ж. Блондель, вітчизняний дослідник Ю. Шведа, що дозволило сформуванню розуміння про концептуальні підходи до визначення понять «політична партія» та «партійна система», їх специфічних ознак, ключових підходів до класифікації тощо.

Зважаючи на те, що об'єктом дослідження є політичні партії та партійна система України, найбільшу частку джерельної бази кваліфікаційної роботи становлять наукові доробки вітчизняних дослідників присвячені аналізу регіональних політичних процесів. Зокрема: Манайло-Приходько Р.Ю., Остапець Ю., Марія Кармазіна, праці дослідників П. Молочко, Н. Ротар, А. Романюка, Р. В. Фросіняк, а також дослідження аналітичних центрів, серед яких Центр Разумкова, Український Інститут Майбутнього, Громадянська мережа «ОПОРА» тощо.

Емпірична база кваліфікаційної роботи формувалась на основі дослідження процесу націоналізації та регіоналізації партійної системи, що дозволяє виокремити типові та девіантні регіони за результатами голосування під час виборів. Відзначено, що в Україні нерівномірна

специфіка підтримки політичних партій на регіональному рівні, що визначає середній рівень націоналізації партійної системи.

Здійснений аналіз основних наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців дозволяє стверджувати, що функціонування партійної системи здійснюється на національному та місцевому рівнях управління. Тому в структурі партійної системи України виділяємо загальнонаціональні політичні партії та регіональні політичні партії. З огляду на такий поділ до національних відносимо політичні партії, діяльність яких поширюється на всю територію країни, програмно партії обстоюють загальнодержавну проблематику, беруть участь у парламентських та місцевих виборах, змагаючись за електоральні симпатії по всій території країни. До регіональних відносимо політичні партії, що найбільше активізуються у період проведення місцевих виборів, у своїй діяльності фокусуються на місцевій проблематиці певного регіону чи області; репрезентують інтереси регіональних груп, користуються фрагментованою територіальною підтримкою; не претендують на представництво у Верховній Раді, натомість - націлені на представництво в місцевих, обласних чи районних радах. Також до числа регіональних відносимо партії, які раніше могли брати участь у національних політичних процесах, однак перенесли свою активність на регіональний рівень.

2. Досліджуючи регіональний вимір партійної системи України визначено, що регіональні партії існували в країні ще з періоду здобуття незалежності. Нами було здійснено аналіз історіографії появи та розвитку регіональних політичних партій на основі наукових напрацювань М. Кармазіної, яка запропонувала комплексну періодизацію становлення регіональних партій в Україні з моменту здобуття незалежності до 2018 року. В ході кваліфікаційного дослідження було запропоновано розширення розглянутої періодизації, враховуючи останні більш актуальні

місцеві вибори 2020 року, які започаткували новий період розбудови регіональної системи партій. Оскільки вибори супроводжувалися оновленням у Вирочному Кодексі та завершальними етапами децентралізації, відбулося зміцнення і розширення мережі регіональних політичних сил та партизація місцевих виборів. Це показала перемога значної кількості діючих міських голів та регіональних партійних брендів у більшій половині обласних центрів України. На фоні зниження рейтингів ключових загальнонаціональних партій, позапарламентські регіональні партії та діючі мери розпоряджалися високим рівнем популярності під час місцевої виборчої кампанії та заручилися значним впливом на локальні політичні процеси.

Для простеження змін у партійній конфігурації України внаслідок місцевих виборів 2020 року, було проведено компаративістський аналіз результатів голосування за регіональні та загальнонаціональні політичні партії по всіх регіонах в Україні, спираючись на число партій-переможців у місцевих радах, обласних радах та партійну приналежність міських очільників, що здобули найбільшу кількість голосів. Підсумовано, що регіональні партії стали переможцями виборів до місцевих рад у дванадцяти обласних центрах, коли загальнонаціональні політичні партії здобули перемогу до місцевих рад у десяти обласних центрах. Під час виборів до обласних рад парламентські партії сумарно здобули перемогу у тринадцяти областях, а регіональні партії – в дев'яти областях.

Порівнюючи результати загальнонаціональних та регіональних політичних партій, констатовано перевагу локальних політичних проєктів у більшій половині місцевих рад, а також повторну перемогу багатьох міських очільників. Під час виборів постала низка нових регіональних політичних партій, проявився тренд на створення міськими очільниками власних партійних брендів.

Найбільш рейтингові загальнонаціональні партії, що на попередніх парламентських виборах увійшли до складу Верховної Ради заручились порівняно меншою підтримкою електорату на місцевих виборах, що є свідченням існування певної кризи довіри до національного порядку денного.

Однак у порівнянні з місцевими радами національним партіям вдалось втримати порівняно більше обласних рад зі значною конкуренцією з регіональними політичними силами.

Таким чином, нами зроблено висновок, що зростання кількості локальних політичних проєктів та значний рівень їхньої електоральної підтримки у більшій половині областей, демонструє кризу лояльності до національного порядку денного. З одного боку, це свідчення кризи довіри до парламентських партій. З іншого - прояв структурного оформлення політичного крила регіональних партій та свідченням недостатнього опрацювання регіонів загальнонаціональними політичними силами, що не може залишатися поза увагою.

3. З кожним наступним електоральним циклом місцевих виборів регіональні партії утверджуються в ролі основних акторів локальної політики. Цей фактор значною мірою посилює позиції місцевих еліт, які дедалі більше усвідомлюють свою впливовість та не завжди до кінця оцінюють рамки свого впливу, що попрожує низку конфліктів у площині регіони-центр.

Одна з проблем діяльності регіональних партій пов'язана з їх неформальним статусом. Відповідно до Закону України про «Політичні партії» передбачена можливість реєстрації та діяльності партій лише з всеукраїнським статусом. Але попри відсутність законодавчої можливості реєстрації партій з офіційним регіональним статусом, все більш поширеним стає феномен «всеукраїнських» партій з чітко окресленою локалізацією. Тому питання регіональних партій потребує державного

законодавчого врегулювання задля припинення нівелювання основних законів України.

В ході дослідження виділено низку інших проблем, пов'язаних з діяльністю регіональних партій та прогалинами у державній регіональній політиці. Зокрема:

- 1) Різний підхід національних і регіональних партій до електорату та передвиборчої риторики.
- 2) Конкуренція за місцеві бюджети між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.
- 3) Тяжіння місцевих еліт до створення локальних політичних режимів.
- 4) Відсутність законодавчої реакції на активне поширення місцевих партій.
- 5) Прояви сепаратизму з боку деяких регіональних політичних сил та їх перебування під зовнішніми центрами впливу.
- б) Формування дворівненої партійної системи.

Оскільки питання територіальної цілісності та державного суверенітету є найбільш гострими для України на даному етапі, окремо було розглянуто дестабілізуючі регіональні політичні партії, які загострюють дезінтеграцію українських регіонів, просуваючи в своїй діяльності партикуляриську ідеологію та обстоюючи ідентичність окремих регіонів з іншими країнами. Дослідивши діяльність партій у трьох регіонах (Закарпатті, Херсонщині та Одещині), було розглянуто діяльність «КМКС» Партія угорців України» та «Демократична партія угорців», які загострюють прояви угорського сепаратизму на Закарпатті, а також партії проросійського вектора діяльності на Херсонщині та Одещині. Зокрема «Блок Володимира Сальдо», члени якого в ході окупації Херсонщини російськими військами очолили під місцеву окупаційну адміністрацію та увійшли в число колаборантів, вчинивши державну зраду. Регіональна політична сила зосереджена на Одещині - партія «Довіряй ділам» та її

очільник і мер міста Геннадій Труханов згідно аналізу їх діяльності демонструють девіантну поведінку та відхилення від українського порядку денного, зважаючи на прояви проросійських наративів в дискурсі очільника «Довіряй ділам» Г. Труханова, політичні скандали пов'язані з його подвійним громадянством, а також гальмування місцевою владою процесів дерусифікації.

4. Проблема діяльності регіональних політичних партій значною мірою відображає загальну кризу взаємовідносин між державними та місцевими ланками влади, що потребує комплексної реакції з боку центральних органів влади, органів місцевого самоврядування, ЗМІ та суспільства. Спираючись на проведений нами теоретичний та емпіричний аналіз партійної діяльності та взаємовідносин національної та місцевої ланок влади, було констатовано необхідність вироблення стратегії інтеграції місцевих політичних партій у загальнонаціональну партійну систему України, що на нашу думку є найбільш оптимальним рішенням для врегулювання діяльності партій усіх рівнів та взаємовідносин між вертикалями влади.

За результатами дослідження було сформульовано теоретичні рекомендації для державної регіональної політики та виділено сім пріоритетних напрямків. Зокрема:

1. Формування центральною владою тактики діяльності щодо регіональних партій.
2. Залучення громадськості до політичного дискурсу в питаннях діяльності регіональних партій.
3. Інформаційна політика спрямована на включення регіональних питань до загального порядку денного.
4. Стимулювання міжрегіональної співпраці.
5. Партійно-політичні трансформації та методична підтримка діяльності регіональних партій.

6. Жорстка правова реакція з боку держави на діяльність сепаратистських політичних утворень.
7. Інтеграція регіональних політичних партій у всеукраїнські політичні процеси.
8. Вироблення чіткої позиції держави щодо визначення статусу регіональних політичних партій.

Наведені рекомендації дозволяють зменшити рівень дезінтеграції місцевих політичних сил, сприятимуть налагодженню діалогу та більш ефективної системи взаємовідносин між двома вертикалями влади, а також сприятимуть включенню регіональних питань в національний порядок денний.

Сформульовані рекомендації можуть бути використані регіональними органами державної виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, а також навчальними закладами при підготовці фахівців за напрямом «Політологія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «ZN.UA». Казус Труханова. А. Карташов Чому не можна пропускати повз вуха заяви мера Одеси. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/internal/kazus-trukhanova-chomu-ne-mozhna-propuskati-povz-vukha-zajavi-mera-odesi.html>
2. UPLAN. Місцеве самоврядування в умовах війни: підсумки за період від 24 лютого до 30 квітня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriaduvannia-v-umovakh-viiny-pidsumky-za-period-vid-24-liutoho-do-30-kvitnia/>
3. А. Савчук. Громадянська мережа ОПОРА. Що не так з «ринком» партій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.oporaua.org/article/vybory/partii/23225-shcho-ne-tak-z-rinkom-partii>
4. Аналітичний портал Слово і Діло. Новий Виборчий кодекс: як будуть проводити місцеві вибори. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/14/infografika/polityka/novyj-vyborchij-kodeks-yak-budut-provodyty-miscevi-vybory>
5. Аналітичний портал Слово і Діло. Хто переміг на місцевих виборів в регіонах з високою явкою. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/11/13/infografika/polityka/xto-peremih-miscevyx-vyborax-rehionax-vysokoju-yavkoju>
6. Буглак Ю. Проблеми розмежування повноважень між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в Україні. // Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України. Наукова стаття. Випуск 11. 2018.

7. Бульвінський А. Проблеми партійної системи сучасної України. Наукова стаття. УДК 329 (477). Політичний менеджмент №4-5. 2012. С. 97-114.
8. Виборчий Кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Textt>
9. Вишняк О. Регіон як чинник електоральної поведінки. Соціальні виміри суспільства. 2016. Вип. 8(19). С. 155–163.
10. Глизнер С. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. Науковий журнал «Політикус». // ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Випуск 1. 2019. С. 36-40
11. Громадська організація ЧЕСНО. Блок Володимира Сальдо. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.chesno.org/party/2148/>
12. Громадська організація ЧЕСНО. Політична партія «Довіряй ділам». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.chesno.org/party/145/>
13. Громадська організація ЧЕСНО. Проросійські партії пішли на дно: які проєкти кремля заборонив суд? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.chesno.org/post/5247/>
14. Громадянська мережа ОПОРА. На Закарпатті Держсекретар Угорщини агітував за одну з партій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.oporaua.org/news/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/21504-na-zakarpatti-derzhsekretar-ugorshchini-agituvav-za-odnu-z-partii-opora-zvernulas-do-mzs-shchodo-porushennia
15. Децентралізація. Державна регіональна політика та розвиток територій в умовах змін. Спеціально для об'єднаних громад. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/1759>

16. Децентралізація. Загальна інформація. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/>
17. Доля І. Політичні партії як дієвий суб'єкт місцевого самоврядування. Наукові записки. Випуск 29. С. 394-406
18. Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц. - М.: Академический Проект, 2000. - 538 с. - (Серия "Концепции") ISBN 5-8291-0096-7
19. Європейська Хартія місцевого самоврядування. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
20. Закон «Про основи національного спротиву». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
21. Закон про внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2720-20#Text>
22. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
23. Закон України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
24. Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
25. Зан М. Політико-партійна репрезентація угорської етнічної громади Закарпаття за результатами місцевих виборів 2020 року. Наукова стаття. // Ужгородський національний університет. Регіональні студії, 2021

26. Звернення Одеського міського голови Геннадія Труханова по військовому стану. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=PhBDQEvFOEc>
27. Камразіна М. Партії у політичному процесі. Українська багатопартійність: становлення і розвиток. Наукові записки. //ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Випуск 3 (59). 89 с.
28. Кармазіна М. Політичний регіон: підстави формування та функціонування. Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2016. Випуск 1(81). С. 4–18
29. Кармазіна М. Регіональні політичні партії в Україні (1991 – початок 2018 рр.). Наукові записки, Випуск 1 (93) // К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 52 с.
30. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка функціонування, особливості трансформації. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 248 с
31. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
32. Копинець Ю. Місцеві вибори 2020 року в Закарпатській області: характеристика основних суб'єктів виборчого процесу та аналіз результатів. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Випуск 33, с
33. Копинець Ю. Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку партійних систем країн Європейського Союзу на еволюцію та функціонування партійної системи України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. // Ужгородський національний університет. 2021. С. 269

34. Манайло-Приходько Р. Феномен «регіональних» політичних партій в Україні. Політікус. 2016. № 2. С. 93–98
35. Манайло-приходько Р. Ю., Остапець Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України: монографія / Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 388 с.
36. Манайло-Приходько Р.Ю., Остапець Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України. Монографія. Ужгород: Вид-во "РІК-У", 2020. 388 с.
37. Молочко, П. (2022). Вплив національних та «регіональних» партій на структурування партійної системи України: на прикладі Чернівецької області. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб.ст. і тез за результатами міжнародної наукової конференції «Малі політичні партії та актори у політичному процесі на регіональному та локальному (субнаціональному) рівнях: Україна і світ» – шостої у рамках серії міжнародних конференцій кафедри політології «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 26–27 листопада 2021 року / [за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина]. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. – Вип. 6. – С. 78-87.
38. Національний інститут стратегічних досліджень. «Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні». Аналітична записка. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/potencialni-zagrozi-regionalnogo-separatizmu-v-ukraini>
39. Нікогосян О. О. Політологічний аналіз місцевих виборів 2020 р. в Україні: уроки для партій і виборців. – Стаття. Актуальні проблеми політики. Вип. 67.2021. 89-95 с.
40. Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Е 20 Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід

для України: Монографія / Серія «Studia Regionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». – Ужгород: ПП Данило С.І., 2014. – 256 с.

41. Остапець Ю.О. Регіональний вимір конфігурації партійної системи України. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 147(3). С. 67–73.
42. Палінчак М., Остапець Ю., Лешанич М. Особливості процесу інституалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту: монографія / М. Палінчак, Ю. Остапець, М. Лешанич. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2021. – 240 с.
43. Партії регіонів: У що і як грають регіональні групи впливу на полях незавершеної децентралізації/ Авторський колектив: В. Нагірний, С. Васильченко, Є. Мироненко, В. Денисенко – Київ: Ukrainian Institute For The Future, 2021. – 80 с.
44. Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. - К.: ІПіЕНД, 2012. - 588 с
45. Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку/Авторський колектив: Ю.Якименко, В.Замятін, А.Биченко, М.Міщенко, О.Розумний, А.Стецьків. – Київ: Центр Разумкова, 2020. – 104 с
46. Передвиборна програма херсонської обласної організації політичної партії «Блок Володимира Сальдо». 2020. С. 2.
47. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам’яті Юрія Романовича Шведа) від 3 листопада 2018 року / відп. за випуск Анатолій Романюк, Віталій

- Литвин, Ігор Осадчук. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. – Вип. 3. – 284 с.
48. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції “Політичні партії і вибори: українські та світові практики” (пам’яті Юрія Романовича Шведи) від 9 листопада 2019 року / за ред.Анатолія Романюка і Віталія Литвина. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. – Вип. 4. – 400 с.
49. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: збірник статей і тез за результатами наукової конференції "Політичні партії і вибори : українські та світові практики" (пам’яті Юрія Романовича Шведи) від 8 жовтня 2016 року / За заг. редакцією А. Романюка. – Львів: Простір-М, 2017. – 382 с.
50. Примуш М. Політико-правове регулювання діяльності політичних партій. – Д., 2001. – 338 с.
51. Програма політичної партії «Демократична партія угорців». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://umdp.info/prohrama-partii/>
52. Рафальський О. Регіоналізм в Україні: проблеми і перспективи. Наукові записки. Випуск 46. // ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. С. 22-29.
53. Ротар Н. (Дис)комунікація національного та субнаціонального рівнів політики в Україні. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб.ст. і тез за результатами міжнародної наукової конференції «Малі політичні партії та актори у політичному процесі на регіональному та локальному (субнаціональному) рівнях: Україна і світ» – шостої у рамках серії міжнародних конференцій кафедри політології «Політичні партії і вибори: українські та світові

- практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 26–27 листопада 2021 року / [за ред. Анатолія Романюка і Віталія Литвина]. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. – Вип. 6. – С. 157-166.
54. Ротар Н. Виклики етнополітичній стабільності в Чернівецькій області: у пошуках ефективного інструментарію управління регіональними етнополітичними процесами. Чернівецький регіональний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій. URL: <http://crrpk.cv.ua/315.php> дата звернення: 19.07.2021)
55. Ротар Н. Представництво регіональних інтересів в Україні: проблеми та перспективи. Наукові записки. Випуск 44. // ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. С. 237-244
56. Сартори Дж. Партии и партийные системы: рамки анализа // Теория партий и партийных систем: Хрестоматия / Сост. Б. А. Исаев. – М.: Аспект Пресс, 2008
57. Семенко В. Концептуальні підходи до дослідження партійних систем. Наукові записки «Курасівські Читання». 2005. Випуск 30, книга 2. С. 228-238
58. Скрипник Д. Питання національної безпеки у програмах. XII Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи». Чернівці. 2022. – С. 3
59. Скрипник Д. Теоретико-методологічні основи дослідження регіональних політичних партій / [науковий керівник – Павло Молочко]. – Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2022. – С. 32.
60. Соціологічна група Рейтинг. Моніторинг місцевих виборів 2020: підсумок. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/monitoring_mestnyh_vyborov_2020_itogi.html

61. Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект: С. Асланов, І. Вегеш, М. Вегеш, А. Дербак, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, М. Колодій, Г. Кумар, М. Лендъел, Ю. Остапець, А. Романюк, М. Токар, К. Червеняк, М. Шелемба, Мих. Шелемба]; Каф. політ. і держупр; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 560 с.
62. Тіт О. Політичний проєкт: до питання визначення поняття. // Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences, 2019. Випуск 2 (1). С. 131-140
63. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю.Якименка. – Київ: Центр Разумкова, 2017. – 428 с
64. Федоренко К., Рибій О., Умланд А. Українська партійна система до та після Євромайдану 2013-2014 рр. НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Випуск 2 (98) // ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. С. 5-43
65. Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Хто за кого проголосував: демографія національного екзит-полуна парламентських виборах 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/khto-za-kogo-progolosuvav-demografiya-natsionalnogo-ekzit-polu-na-parlamentskikh-viborakh-2019>
66. Фросіняк Р. В. Місцеві вибори як чинник розвитку регіональних політичних партій України // Регіональне управління та місцеве самоврядування. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2021. Т. 1. С. 6.

67. Центр безпекових досліджень «СЕНСС». Конфлікти центральної та місцевої влади: чим це загрожує державі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://censs.org/conflicts_local_central_authority/
68. Центр спільних дій. Як працює місцеве самоврядування в умовах воєнного стану? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://centreua.org/publikatsiyi-golovna/yak-pratsyuye-mistseve-samovryaduvannya-v-umovah-voennogo-stanu/>
69. Центральна Виборча Комісія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cvk.gov.ua/>
70. Шаран О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в державах Європи. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису // Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 270
71. Шаран О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. // Львівський національний університет імені Івана Франка. 2021. С. 270
72. Швейцер В. Региональные партии выходят на авансцену // Современная Европа 2006. №4. С. 84-93
73. Шелемба М. М. Регіональні політичні партії в контексті дослідження процесу націоналізації (за результатами місцевих виборів 2015 р.) / М. М. Шелемба // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22, № 1. – С. 78-85.
74. Шелемба М. Процес націоналізації партійних систем України та Польщі (за результатами парламентських виборів 2019 р.) // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Збірник наукових праць. Випуск 2 (23), 2019. 71-81 с.
75. Шелемба М. Теоретико-методологічні засади проведення емпіричних досліджень партійних систем. Наукові вісник

- Ужгородського університету. УДК 324 (477). Політологія. Соціологія. Філософія Випуск. 17. 69-73 с.
76. Шелемба М. Регіональні політичні партії в контексті дослідження процесу націоналізації // ГРАНІ. Ужгородський національний університет, 2019. Т. 22. С. 8.
77. Шестак Н. Емпіричні методи дослідження політичних партій та партійних систем. Вісник Львівського університету. Серія філосот - політолог. студії. 2014. Випуск 5. С. 144–155
78. Ю. Мателешко. Політика м'якої сили Угорщини на Закарпатті: цілі, суб'єкти, напрямки. Збірник наукових праць. Геополітика України: історія і сучасність. Випуск 2 (21), 2018. С. 154-168.
79. Янішевський С. О. Локальні політичні проєкти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів-2015). // Відділ розвитку політичної системи. Серія «Політика» № 31. 32 с.
80. Яцкевіч В. В. Діяльність партій-гегемонів наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Бакалаврська робота // Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2020. 81 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

Результати позачергових парламентських виборів до Верховної Ради України у 2019 році

Найменування політичної партії	Кількість здобутих голосів у %	Кількість мандатів у парламенті
“Слуга народу”	43,16%	124
“Опозиційна платформа - За життя”	13,05%	37
“Батьківщина”	8,18%	24
“Європейська Солідарність”	8,1%	23
“Голос”	5,82%	17

Складено за даними: офіційний сайт «ЦВК», Шелемба М. Процес націоналізації партійних систем України та Польщі (за результатами парламентських виборів 2019 р.) // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Збірник наукових праць. Випуск 2 (23), 2019. 71-81 с. [75, с. 75].

ДОДАТОК 2.

Індекс націоналізації партійної системи за результатами парламентських виборів в Україні в 2019 р. згідно з підходами М. Джонса і С. Мейнверінга, Г. Голосова

Показник	Значення індексу націоналізації					За партійною системою
	“Слуга народу”	“ОПЗЖ”	“Батьківщина”	“ЄС”	“Голос”	
Індекс націоналізації згідно з підходом М. Джонса і С. Мейнверінга	0,888	0,545	0,768	0,735	0,583	0,704
Індекс націоналізації згідно з підходом Г.Голосова	0,958	0,521	0,846	0,771	0,49	0,5616

Складено за даними: Шелемба М. Процес націоналізації партійних систем України та Польщі (за результатами парламентських виборів 2019 р.) // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Збірник наукових праць. Випуск 2 (23), 2019. 71-81 с. [75, с. 75].

ДОДАТОК 3.

Результати регіональних політичних партій, а також кандидатів в мери, які здобули найбільше голосів для проходження у міські ради на місцевих виборах 2020 в усіх обласних центрах України, крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим

Переможці виборів до місцевих рад: регіональні партії					
№	Місто (обласний центр)	Партія	% голосів	Голова	Суб'єкт висування
1	Одеса	«Довіряй ділам»	31,25%	Труханов Г.	«Довіряй ділам»
2	Дніпро	«Пропозиція»	29,06%	Філатов Б.	«Пропозиція»
3	Чернігів	«Рідний дім»	62,09%	Атрошенко В.	«Рідний дім»
4	Херсон	«Нам тут жити!»	23, 9%	Колихаєв І.	«Нам тут жити!»
5	Житомир	«Пропозиція»	38%	Сухомлин С.	«Пропозиція»
6	Хмельницький	«Команда Симчишина»	57,17 %	Симчишин О.	ВО «Свобода»
7	Харків	«Блок Кернеса - Успішний Харків»	37, 95%	Кернес Г.	«Блок Кернеса - Успішний Харків»
8	Ужгород	«Рідне Закарпаття»	17,78%	Андріїв Б.	чинний голова,

					самовисуване ць
9	Чернівці	«Єдина альтернатива»	28%	Клічук Р.	«Єдина альтернатива»
10	Кропивницький	«Пропозиція»	19,86%	Райкович А.	«Пропозиція»
11	Запоріжжя	«Партія Володимира Буряка «Єднання»	20,88%	Буряк В.	«Партія Володимира Буряка «Єднання»
12.	Вінниця	«Українська стратегія Гройсмана»	51,34%	Моргунов С.	«Українська стратегія Гройсмана»

Складено за даними: офіційний сайт «ЦВК», Громадська мережа «ОПОРА», Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку/Авторський колектив: Ю.Якименко, В.Замятін, А.Биченко, М.Мищенко, О.Розумний, А.Стецьків. – Київ: Центр Разумкова, 2020. – 104 с [45].

ДОДАТОК 4.

Результати загальнонаціональних політичних партій, а також кандидатів в мери, які здобули найбільше голосів для проходження у міські ради на місцевих виборах 2020 в усіх обласних центрах України, крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим.

Переможці виборів до місцевих рад: загальнонаціональні партії					
№	Місто (обласний центр)	Партія	% голосів	Голова	Суб'єкт висування
1	Київ	«Європейська Солідарність»	20,52%;	Кличко В. (переобрався)	партія «УДАР»
2	Полтава	Партія “За майбутнє”	20,41%	Мамай О.	«За майбутнє»
3	Луцьк	«За Майбутнє»	27,8%	Поліщук І.	«За Майбутнє»
4	Рівне	«Європейська Солідарність»	19,08%;	Третяк О.	«Європейська Солідарність»
5	Івано-Франківськ	ВО «Свобода»	54,1%	Марцінків Р.	ВО «Свобода»
6	Тернопіль	ВО «Свобода»	19,37 %	Надал С.	ВО «Свобода»
7	Миколаїв	«Опозиційна платформа – За життя»	28,57%	Сенкевич О.	«Пропозиція»
8	Львів	«Європейська Солідарність»	31,25%	Садовий А.	«Самопоміч»
9	Суми	ВО	26,05%	Лисенко О.	ВО

		«Батьківщина»			«Батьківщина»
10	Черкаси	«За майбутнє»	14,11 %	Бондаренко А.	«За майбутнє»

Складено за даними: офіційний сайт «ЦВК», Громадська мережа «ОПОРА», Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку/Авторський колектив: Ю.Якименко, В.Замятін, А.Биченко, М.Мищенко, О.Розумний, А.Стецьків. – Київ: Центр Разумкова, 2020. – 104 с [45].

ДОДАТОК 5.

Результати регіональних та загальнонаціональних політичних партій, що перемогли на виборах до обласних рад в усіх регіонах України, крім Донецької і Луганської областей та АРК Крим на місцевих виборах 2020 року

Переможці виборів до обласних рад: загальнонаціональні та регіональні партії				
№	Область	Партія	Голова обласної ради	% мандатів партії
1	Дніпропетровська	«Слуга народу»	Лукушак М. В.	22,9%
2	Сумська	«Слуга народу»	Федорченко В. М.	19,3%
3	Житомирська	«Слуга народу»	Федоренко В. І.	17,9%
4	Чернівецька	«Слуга народу»	Бойко О.О.	14,8%
5	Київська	«Європейська солідарність»	Гулько Н. І.	19,5%
6	Рівненська	«Європейська солідарність»	Кондрачук С. Ю.	18,6%
7	Львівська	«Європейська солідарність»	Гримак І. Я.	30,8%
8	Тернопільська	«Європейська солідарність»	Головко М. Й.	22,5%

9	Запорізька	«Опозиційна платформа-За Життя»	Жук О. Ю.	23,2%
10	Миколаївська	«Опозиційна платформа-За Життя»	Замазєєва Г. В.	23,4%
11	Одеська	«Опозиційна платформа-За Життя»	Діденко Г. В.	26,8%
12	Херсонська	«Опозиційна платформа-За Життя»	Самойленко О. С.	23,2%
13	Кіровоградська	ВО «Батьківщина»	Шульга С. П.	23,4%
14	Закарпатська	«Рідне Закарпаття»	Чубірко В. В.	17,7%
15	Івано-Франківська	ВО «Свобода»	Сич О. М.	19,3%
16	Вінницька	«Українська стратегія Гройсмана»	Соколовий В. П.	47,6%
17	Волинська	«За майбутнє»	Недопад Г. В.	31,2%
18	Полтавська	«Довіра»	Біленський О. Ю.	17,1%
19	Хмельницька	«Команда Симчишина»	Лабазюк В. О.	19%
20	Харківська	«Блок Кернеса-успішний Харків»	Чернов С.	34,5%
21	Чернігівська	«Рідний дім»	Дмитренко О. Б.	30,7%
22	Черкаська	«Черкашани»	Підгорний А. В.	21,4%

Складено за даними: офіційний сайт «ЦВК», Громадська мережа «ОПОРА», Парти́йна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку/Авторський колектив: Ю.Якименко, В.Замятін, А.Биченко, М.Міщенко, О.Розумний, А.Стецьків. – Київ: Центр Разумкова, 2020. – 104 с [45].